

הסיפור שלא תם

תמונות מחייו של

אריה אייזיקוביץ'

כתיבה ועריכת תוכן:

סמדר ויצמן

smadar101150gmail.com | 04-9880488

עימוד, עיצוב כריכה והדפסה:

דרור למילים

טלפון 04-6888723 דוא"ל info@dml.org.il

הוצאה לאור • בית דפוס

דבר המחברת

אריה אייזיקוביץ סיפר לי את סיפור חייו ואני לא הפסקתי להתפעל. החל מילדותו בעיר קושיצה עיר הולדתו בסלובקיה וכלה בימיו אלה בעיר כרמיאל, הפליא אותי אריה בזכרונות השמורים עמו בצורה בהירה ובפרטי פרטים למרות השנים הרבות שחלפו. הוא מתאר בצורה ברורה וחדה את הוריו אחיו ואחיותיו. זכרונותיו מקיפים את פעילותו ב"שומר הצעיר" בעירו ואחר כך בקן של התנועה בבודפסט.

הוא מתאר את חייו המשותפים עם שרה אשתו אותה הכיר בקן בבודפסט, את עלייתם לארץ, חייהם בקיבוץ העוגן והולדת שלושת ילדיהם. לאחר מכן עזיבת הקיבוץ, המעבר לקריית ים והעבודה ברפא"ל. הוא מסיים בסיפור על נכדים ונינים והמעבר לכרמיאל עם יציאתו לגמלאות.

פרשת חייו ופועלו שזורים בתולדות עמנו באירופה ממלחמת העולם הראשונה, דרך מלחמת העולם השנייה והשוואה, הקמת המדינה ועד ימינו.

אריה תרם רבות לקיבוץ העוגן מכשרונו וידיעותיו בתחום הטכנולוגי כמו כן גילה יצירתיות ויוזמה בעבודתו ברפא"ל ובכך תרם רבות לבטחון המדינה. הוא היה ציוני ונשאר כזה עד היום וגם הגשים זאת הלכה למעשה והכל בצניעות וענווה.

אריה, בני משפחתו ואני עברנו תהליך ממושך שהחל בכך שהוא סיפר לי את סיפור חייו לאחר מכן הפכתי את הזכרונות והעובדות "היבשות" לסיפור. במשך הזמן נחשפתי למסמכים שונים שאריה שמר באדיקות במשך השנים. ראיתי גם תמונות ישנות שהן נכס הסטורי וחדשות של בני המשפחה הנכדים והנינים שסייעו לי בתיאורים השונים ובהעמקת הסיפורים. המסקנות היו חד משמעיות לא יתכן שזכרונות אלו וכל "הניירת" הקשורה בכך יאבדו ויישכחו חובה שיגיעו לידיעת דור ההמשך והדורות הבאים.

אני רואה בזה ייעוד לשמר את הסיפורים והזכרונות של הדורות הקודמים שכמעט כולם עברו פרשות חיים קשות אך מעניינות ביותר, עקב האירועים הסוערים והמעצבים של המאה העשרים. זו היא הזדמנות גם להזכיר דמויות במשפחה שהלכו לעולמן.

בשבילי היתה זאת חוויה מעניינת ומרגשת לעבור את התהליך עם אריה, דליה ויתר בני המשפחה, כמו כן לשמוע את העדות של אריה וללמוד את ההסטוריה ממקור ראשון ולא באמצעות ספרים ומאמרים.

היה זה פרויקט בין דורי מלא רגש אשר גרם לקירוב לבבות, גיבוש משפחתי ובעיקר חשיפה מסודרת של זכרונות המשפחה ושורשיה. כולנו עברנו במנהרת הזמן אל העבר.

סמדר ויצמן

ילדות ונעורים

ב- 26 לחודש אוקטובר 1918, ימים אחדים לפני סיום מלחמת העולם הראשונה, הגחתי לאוויר העולם. לסלו, היה שמי, ולמעשה הכינוי היה לצי. שמי בעברית אריה. נולדתי בבית החולים בעיר קושיצה בסלובקיה (אז צ'כוסלובקיה). תינוק שלא היה מודע כלל למלחמה הקשה שהתחוללה בעולם וגבתה מליוני קורבנות. אבא, ששרת בזמן המלחמה בצבא האוסטרו הונגרי, שמח לחזור הביתה ולגלות שנולד לו בן נוסף. היו לו כבר שלושה לפני. שולה (פרידה) הבכורה שנולדה ב-1910, ארנסט (ארנה) נולד אחריה, סימה (ארזי) נולדה זמן קצר לפני, אלי (אמיל) הצעיר שבינינו נולד שנתיים וחצי אחר.

אבא השתתף במלחמת החפירות שהתחוללה בזמן המלחמה. שירת בגבול איטליה. בחזית של הצבא האוסטרו הונגרי מול עמי הבלקן והאיטלקים.

"חינו בחפירות" סיפר אבא לאחר שובו מהמלחמה "והשתלבנו עם חייהם של שוכני העפר. חולדות עכברים וחרקים שלא היו מרוצים מקרבתם של החיילים שהחרידו את מנוחתם, קבעו את מושבם יחד עימנו. רבצנו בכלוך מבלי יכולת להתרחץ כראוי, האוכל היה במשורה ולא הגיע בצורה סדירה. פעמים רבות רעבנו". "הרגשתי באותם ימים" המשיך אבא כשהוא מחליק על בטנו "כאבי בטן ולעיתים לא הייתי מסוגל לאכול דבר". "האוכל המעופש" אמר כשהוא מעווה את פניו "היה בלתי נסבל". זכרתי שלאבא היו תמיד בעיות עיכול ואמא בישלה לו לפי תפריט מיוחד.

"מלחמת החפירות נמשכה ולא ראו את סופה". אבא היה מספר לנו את חוויותיו מן המלחמה ברצון. אנחנו הילדים היינו מתאספים סביבו, אפילו אמא היתה מטה אוזן וחדלה למספר דקות ממלאכות הבית הבלתי נגמרות. אבא היה עוצם עיניו ניכר בו שהזכרונות מרגשים אותו כל פעם מחדש. אלי הקטן על ברכיו, ביד אחת מלטף את ראשי זהוב התלתלים וגם אחיותי

היו מקשיבות לו דומם.

"היינו יושבים ברגעי המנוחה שהיו לנו מיריות התותחים של האויב ומשוחחים חרש על אפשרויות של עריקה ובריחה משדה הקרב". שמענו את קולו של אבא חרש. "לא ראינו כל תועלת במלחמה הסטטית הזאת עבור הקיסר "האהוב".

"המזון שהגיע היום ממש מעופש אי אפשר לגעת בו" התלונן אחד מהחיילים שבחפירה שלנו. קללה עסיסית נפלטה מפיו.

"אוי" צרח השני משהו נשך אותו בישבנו "החולדות מכרסמות אותנו" צווח בחימה שפוכה. השלישי קפץ ברוגזה ממקומו "חברים אתם מפריעים לי לקרוא את המכתב שהגיע היום מהבית". לאחר שנרגעו הרוחות הראה לנו צילומים של ילדיו. עיניו היו לחות. שום קושי וצרה שהיתה עד כה לא גרמה לו להזיל דמעות כמו מראה ילדיו. "נמאס לי להיות בשר תותחים" נשמעה קריאה נרגנת.

"אבל בכל זאת אם אנחנו כאן צריך לסמוך על הקייזר שלנו" נשמע קול מהוסס במבטא גרמני מקצה החפירה.

"אה אתה חדש רק כמה ימים כאן, מה אתה יודע!" הגיב במרירות זה שנשך ולא היה יכול לשבת "נראה איך תדבר בעוד כמה חודשים ..."
"היי חבורת זקנות בכייניות תפסיקו לקטר ותתחילו לנקות את הנשק נשמעה קריאת הקצין "האהוב עלינו".

"תנקה אתה את הנשק חתיכת ..." פלט חרש הנרגן. מאז שהוא מפקד עלינו חוץ מפקודות אינו יודע לומר דבר. "הי ידוע לך שאנחנו גם בני אדם?" המשיך חרש לרטון.

מן העבר השני נשמעה קריאה לעברנו "יש לכם במקרה אש לסיגריה?" המבטא נשמע איטלקי.

בין הצדדים הפריד הנהר פייאבה.

"כן החפירות של האויב היו סמוכות לשלנו עד כדי מרחק קריאה שאפשר לשמוע". הוסיף אבא והסביר. אחד מבחורינו צעק בחזרה: "יש, אבל צריך להחליט על הפסקת אש למספר דקות".

"אין בעייה - מוסכם" הגיעה התשובה. החייל התקרב ודגל לבן בידו. זרקנו לו את קופסת הגפרורים, מרחוק שמענו את המולטי גרציה (תודה רבה) במבטא איטלקי כבד.

במטרה להזיז את הקווים של החזית שהיתה סטטית במשך זמן רב, נפלה החלטה בקרב הפיקוד שלנו על הסתערות לאורך כל החזית. קיבלנו רום מעורב בקפה והסתערנו חצי שיכורים עם כידונים שלופים בעת קבלת הפקודה. הקול היה מוכר לנו "תקימו את עצמכם בהמות ותתחילו להלחם" צעק המפקד. יחד עמו היה קצין נוסף, הם עמדו עם אקדחים מכוונים אלינו. מוזר חשבתי הלא היה עליהם לכוון את האקדח לעבר האויב. בהסתערות זו נהרגו אלפים רבים אצלנו ובשורות האויב.

"אם משהו יעז שלא להלחם או לברוח דמו בראשו" התרה הקצין שלנו. קולו היה מאיים, זה מכבר מאסנו בו.

"לפתע חשתי כאב חד בידי ... שמעתי קולות מסביבי צועקים "חובש יש פצוע". דם רב זרם מידי. מצאתי עצמי בבית החולים בעורף בצפון הונגריה קרוב מאוד לבית. אמכם הגיעה לביקור. החלמתי וחזרתי לחזית.

"אך בכך לא תמה פרשת הפציעות שלי בחזית. באחד הימים מצאנו עצמנו צועדים במקום סבוך של שיחים גבוהים וענפים ארוכים. אוי צעקתי, לא ראיתי את הדרך לפני, דמעות ודם כיסו את עיני הענף חדר לתוכה ופצע אותה חמורות. מאותו רגע שוב לא חזרתי לראות בעיני כראוי. למרבה הצער היה עלי ולהפרד ממנה זמן מה לאחר המלחמה".

אמא נשאה בעול המשפחה בהיעדר אבא מהבית. היא ניהלה את בית המלאכה וגם טיפלה בילדים פרידה וארנה. פעם כאשר עייפה מהמריבות והשתובביות של הילדים, צץ במוחה רעיון "לכו ילדים לתחנת הרכבת אבא עומד להגיע לכו לקבל את פניו". אמרה ללא היסוס, השתוממה בליבה פנימה על נימת הוודאות שהיתה בדבריה.

הילדים היו בטוחים שאבא מגיע. אמא אמרה, ברור שהיא יודעת. בהגיעם לתחנה הגיעה רכבת עמוסת חיילים. עיני הילדים התרוצצו מקרון לקרון "הנה אבא" צעקה פרידה, ארנה לא זכר את מראהו של אבא. אכן הוא ירד בהליכה מעט שפופה ניכר שעדיין סבל, לראשו כומתה, בעלת מצחיה מתנוססת לגובה ובקצה סמל היחידה. סגינו מהודק ומסודר מגפיים וחותרות לרגלי. חיוך גדול התפשט על פניו ועיניו דמעו. את החיבוקים הנשיקות והדמעות תקצר היריעה מלתאר. הילדים דבקו באב וכך הלכו

הביתה והאם בראותה את האב חשה שהיא נוטה להתעלף. הרי שלחה את הילדים רק כדי לזכות בכמה דקות של שקט לא ידעה כלל שהאב אכן מגיע ... מניין לה הנבואה?

כעבור כמה שנים היה צורך לעקור לאבא את העין כליל, מצבה היה קשה והיא סיכנה גם את עינו השנייה. בהצעת הפרופסור שניהל את בית החולים לעיניים בקושיצה, הוחלט לעשות את הניתוח ובמקומה נקבעה עין תותבת שצריך היה להתאים את צבעה לצבע העין השנייה.

חבלי הארץ המיושבים על ידי הצ'כים והסלובקים כמו גם ההונגרים היו תחת שליטה של האימפריה האוסטרו הונגרית. שפת הדיבור בביתנו היתה הונגרית. קושיצה היתה בחלק הסלובקי שם דיברו סלובקית והונגרית. לאחר מלחמת העולם הראשונה, על פי הסכמים שעליהם חתמו ההונגרים

ז'אן איזיקוביץ' (אבא)

פנינה איזיקוביץ' (אמא)

האוסטרים והגרמנים מול המדינות המנצחות: בריטניה, צרפת, ארה"ב - בהסכם טריאנון - נקבע שהאיזור יהפוך למדינה אחת חדשה עצמאית ודמוקרטית שנקראה צ'כוסלובקיה. כך מצאה את עצמה גם משפחת אייזיקוביץ במציאות חדשה. שפת המדינה הרשמית הפכה להיות צ'כית, הממשל החדש ניסה להטמיע שפה זאת ולהפסיק את הדיבור בשפה ההונגרית. תושבי המדינה החדשה דיברו גם צ'כית וגם סלובקית.

אבא סיפר שהגיע לקושיצה בגיל 17 (הוא התייתם בגיל חמש מאביו שנהרג בתאונה בנהר). כעת לאחר המלחמה חזר לנהל את בית המלאכה שלו לחליפות גברים, הרחיב אותו והעסיק 12 עובדים. המשיך לתפור חליפות לגבירי העיר, מהודרות ויקרות שהיו ידועות באיכותן. הוא הצליח לתפור ולהכין גזרות מדויקות ומוקפדות. אבא זכה במדליית זהב בתערוכה של התעשייה במזרח סלובקיה והיתה ברשותו גם דיפלומה, שאני זוכה, שהיתה תלויה על קיר המתפרה והיתה גאוות ליבו.

במשפחה מהלכת בדיחה אודות הפרופסור שצריך היה להתאים לאבא אחוזי נכות עקב חסרון העין. הוא קבע לו אחוזים נמוכים ממה שהיה צריך לקבל וטען: "חייט שעושה עבודה כה מדויקת ומוצלחת לא יתכן שהוא שתום עין", אני רואה שאתה מסתדר יפה אז מדוע לקבוע לך אחוזי נכות גבוהים?"

אבא היה פעיל וחבר בהנהלת אגודת הנכים של קושיצה, שהיו בה מאות נכי מלחמת העולם. האגודה ניהלה פרטר (כעין לונה פארק) ובית קולנוע שהופעלו בתורנות על ידי חברי האגודה ומשפחותיהם קיבלו הנחה. זכור לי שהייתי מבלה ונהנה שעות ארוכות בקרסולה בשבתות ובחופשות הקיץ.

החיים בקושיצה

בבית היה חם. הוסיפו פחם לאח והאש המבוערת קיפצה בעליזות ולשונותיה האדומות ליחכו וכילו את הפחם שהוכן מבעוד מועד בקיץ. התנור במטבח הוסק בעץ שהוחזק במרתף שם היה ארגז עם פחם לתנור שחיים את שני חדרי המגורים. התנור היה בנוי לתפארה מאריחי קרמיקה, היתה לו דלת כפולה שקופה דרכה נראו לשונות האש.

אחיותי עזרו לאמא בהתקנת הארוחה. "אמא, שאלתי האם גם אבא יצטרף אלינו היום?" אבא אכל עימנו את ארוחת הצהריים בתקופה שבית המלאכה היה צמוד לבית. אולם, לאחר שעברנו לפרבר העיר לעיתים היה נעדר מהארוחה כי בית המלאכה היה רחוק יותר.

אמא היתה אישה חטובה, גזרתה הנאה מתניה הצרות בלטה מתוך השמלות הארוכות הסוגרות על צווארה בצווארון עד סנטרה כנהוג באותה תקופה. שיערה הבהיר התנוסס בראשה ויתר חלקי הפנים ייצרו תיאום וסימטריה, יופי ואצילות כשל נסיכה הונגרית. לפעמים היה חיוך קטן תלוי לה בקצה שפתיה. "לא, לא" אבא לא יגיע, היום יש חתונה בעיר ועליו לסיים את תפירת חליפת החתן עוד לפני הצהרים. זו אחת הגזרות שאבא הביא מלונדון. החתן יגיע מיד ועל אבא לסיים את הכנת החליפה". בקולה נשמעה גאווה בלתי מוסתרת. היא היתה גאה מאוד באביו. אבא קיים את הקשר עם הלקוחות לקח מידות והכין את הגזרות. הוא ניצח על ניהול העסק והעבודה והפועלים ביצעו את מלאכת התפירה.

בימי שישי היה אבא עוזב את בית המלאכה לפני כניסת השבת ובמהלך השבת הפועלים המשיכו את עבודתם. אבא היה מציץ מדי פעם לראות אם הכל כשורה.

אמא היתה מכינה את ארוחת השבת. בהתחלה היינו אוכלים את המרק ולאחר מכן היתה מגישה את בשר הבקר עם רוטב פפריקה מתוקה, בשר זה היה זול יותר מבשר עוף. על השולחן היה גם גולאש, מרק בשר, מעין בצקניות שנקראו נוקרלי - אלה היו עשויות מבצק בו ערבבו קמח, שמן ומלח אותם היו יוצקים לתוך מים רותחים דרך מסננת בעלת נקבים גדולים. אבל המכובד מבין המאכלים היה הטושלט שהיה בו כל טוב. תפוחי אדמה, בשר, שעועית, ביצים והכל היה מתבשל יחד בסיר גדול. מאכל זה היינו אוכלים בארוחת השבת בצהריים ריחו היה מתפשט בחלל כריח קטורת ולא היה טוב כבושם הזה היורד לחדרי בטן. הפה כבר היה מזיל ריח. הריח הזה אחוז היטב בזכרונותי מבית הורי. לאחר הארוחה היתה נופלת תרדמה על הסועדים. הבדיחה המשפחתית מספרת שדודי אמר שאם עוד קמים מהשינה לאחר אכילת הטושולנט כי אז הוא מאמין בתחיית המתים.

הבית ברחוב קוקצ'ין - בית מלוריה הנ' של משפחת איזיקוביץ'

*צ'רלן - דינה (בתו של אלי), רותי (בתה של סימה) וצ'ילה במיקור
בקליפסה, מועד בו טיולה המספחה בשבתות נאלות.*

את הטשולנט היו מכינים מבעוד מועד. פעמים רבות הלכנו אנחנו הילדים למאפייה שם היו תנורים מיוחדים. היינו מניחים את הסיר הגדול שירתח ויבעע שעות רבות ולא יהיה צורך שוב להדליק את האש בשבת ולחמם את האוכל. מקום זה היה אהוב עלי ביותר. שם היינו פוגשים את יהודי העיר האחרים. הנשים ולפעמים גם הגברים היו מחליפים חוויות, שמועות והרכילות היו פורחות. שם פגשתי את החברים שלי. אנחנו הילדים היינו מטים אוזן לשיחת המבוגרים וגם משתעשעים בינו. קולות המשחק וההשתובבות היו נישאים למרחק, לפעמים כאשר היינו גולשים מעבר לסעם הטוב המבוגרים היו נוזפים וגוערים בנו. היינו משתתקים שהרי כולנו ידענו שלמבוגרים צריך לציית.

בשישי בערב היתה אמא מקבלת את השבת בהדלקת נרות שהיו ארוכים ועמדו איתן בתוך פמוטי נחושת. על השולחן היתה חלה - מכוסה במפית רקומה - שהגיעה לשם ישירות מהקונדיטוריה של הדודים. קונדיטוריית איזיקוביץ היתה ידועה בדברי המאפה שלה ושמעה יצא בכל רחבי קושיצה. אפילו הבישוף של העיר קנה בה חלות מדי יום שישי.

עיניה היפות של אימי היו קורנות ואז במאור פנים הזמינה אותנו לשבת לשולחן לסעודת השבת. אנחנו חמשת הילדים היינו יושבים מסביב לשולחן רחוצים ונקיים.

שולה אחותי הבכורה שנקראה אז פרידה (השלטונות דרשו שליהודים יהיו גם שמות לא יהודיים, מתאימים לשמות שניתנו בחברה הסובבת אותם.) סייעה לאמא בעריכת השולחן וכך נהגה גם סימה (שמחה), שתיהן לבושות לכבוד שבת במיטב המחלצות. ארנה, אני ואלי וגם אבא לבושים בבגדי שבת מסביב לשולחן עליו מפה לבנה והמאכלים מהם עולה ריח מעדנים. אבא היה אומר קידוש. לרוב היו מצטרפים לארוחה גם קרובי משפחה נוספים שגרו בסמוך אלינו. במשך השבוע בני משפחתה של אמא היו מבליים שעות רבות בביתנו. הדודים וילדיהם נהנו לשהות בביתנו. אמא היתה דמות מרכזית וחשובה היא היתה האחות הבכורה. כמובן גם את החגים היינו חוגגים ביחד. בחג הפסח היינו קוראים בהגדה ואחד הילדים הקטנים היה שואל את הקושיות. אבי היה ממשפחה אורתודוקסית מחמירה במצוות, אבל אבא ואמא השתייכו לזרם הנאולוגי שהחמיר פחות וניסה להתאים את הדת לרוח התקופה. עם זאת הקפידו להישאר יהודים ולקיים את המצוות עם שינויים. האוכל היה כשר אבל לא בצורה מחמירה.

אני הייתי אוכל תמיד הרבה והכל. לא היתה לי הרגשת שובע. במשפחה אמרו בצחוק שלצ'י תמיד רעב, נו מסכן נולד מיד בתום המלחמה כשעדיין היה מחסור באוכל.

האמהות תמיד דירבנו את הילדים לאכול. ילד בריא היה ילד עגלגל לפחות. ילד רזה ומצומק נחשב לחולני ולא יצליח לשרוד שנים רבות. אבל אמא שלי עודדה אותי לפעמים לאכול פחות ... למרות זאת ראו זה פלא תמיד הייתי רזה. אמא הייתה מציעה לי דברים שונים להשביע את רעבוני. שום דבר לא ריצה אותי עד שהציעה בשר. תאוותי לבשר היתה ידועה כבר באותם ימים.

לאבא היה חשוב שנלמד עברית ונדע לקרוא בספר התפילות. לשם כך הגיע אלינו בחור ישיבה שלימד אותנו את האותיות והמילים וזאת היתה פגישתי הראשונה עם השפה המוזרה. שום דבר ממה שהיה ידוע לי לא דמה לשפה

הזאת. אותו בחור גילה שאני לא רואה היטב. בבית החולים שהיה מיוחד לעיניים התברר שעלי להרכיב משקפיים. נוסף לכך שלא אהבתי להשקיע בלימודים התברר שגם לא ראיתי את הכתוב על הלוח כשהתחלתי ללמוד בבית הספר. לא יהיה הדבר קל בעיניכם, לא היו הילדים שהרכיבו משקפיים באותה תקופה ועדשות מגע טרם באו לעולם. ואני בריה משונה התהלכתי על האדמה כשדבר משונה על חוטמי. כאשר עקרה משפחתי דירה לאחד מפרברי העיר ועברתי לבית ספר אחר התברר שאני ה"משקפופר" היחידי בבית הספר. וכנויי היה "ארבע עיניים".

אבא לא חסך על טיב המשקפיים ונרכשו לי משקפיים תוצרת גרמניה "צייז פונקטל". לעיתים נשברה מסגרתם בעקבות קטטה ברחוב או משחקי כדור ואבא ללא כל טענה טרוניה קנה לי מסגרת חדשה למרות המחיר היקר.

המסעך מהלונדון 49 - מקום הולדתו של אריה

כשהתחלתי ללמוד בכיתה א' בבית ספר סלובקי הייתי ילד נמוך קומה רזה ומתולתל ולא ידעתי כלל את השפה. אימי היתה מלווה אותי עם מחבט אבק בידה לא כדי להכותני חלילה, אלא לזרזני להיכנס לבית הספר לקול צחוקם של הזנדרמים בתחנת המשטרה הסמוכה, שצפו במחזה מידי יום. אמא התבדחה וסיפרה שהדבר נפתר כשהבטחתי לה שאני אלך לבית הספר בתנאי שזה יהיה רק עוד השנה ולא יותר.

במחצית הראשונה של כיתה א' לא הבנתי כלום והתעודה שקיבלתי במחצית הראשונה היתה תעודה גרועה. באמצע השנה הגיעה מורה שאספה לקבוצה את כל הילדים שלא השתלבו. היא נטעה בנו ביטחון בעצמנו, קידמה אותנו והעלתה אותנו על דרך המלך ובתום השנה השתפרו ציוני. התברר שאני יכול כשאני רוצה. לעולם לא שכחתי את אותה מורה. היא היתה מורה לחיים.

אלי

אלי הקטן פרץ בצווחה ונמלט מהבית בקריאות "הצילו האיש הקטן עוד מעט יקפוץ עלי", הגרמופן עמד מפורק ואבא טרח לתקנו מאחר ופסק להשמיע את צלילי מוסיקת התקליטים.

כאשר הגרמופן היה תקין מלאו צליליו את חלל הבית. אותו היו מפעילים בעזרת מנואלה והמוסיקה נעמה לאוזננו. אלי ברח אחוז אימה "מהאיש הקטן" ששר בתוך הגרמופן. המכשיר המפורק הילך עליו אימים. לא עזר הסברם של אמא ואבא שאין כל חשש ואין כל איש בפנים ואפילו הפכו את המכשיר והראו לו מלפנים ומאחור אלי פשוט סרב להשתכנע...

וכיצד הגיע גרמופן זה לידינו? מכשיר כזה מן הסתם היה רק בידי קומץ בעלי אמצעים. ובכן המעשה היה כזה, היו בעלי חוב לאבא שלא יכלו לשלם ובמקום כסף היו מביאים חפצים שונים ביניהם גם יקרי ערך. וכך הגיע גם גרמופן זה לידינו ואיתו 13 תקליטים. הגרמופן מילא את מקומה של התזמורת בחתונת דודתי אחותה של אמא. בתקופה בה החלו שידורי הרדיו, לקוח אחר "שילם ברדיו" וכך נמצא בידינו מכשיר מופלא זה שהיה נדיר באותם הימים. השמועה על הימצאות רדיו בבית אייזיקוביץ עשתה לה כנפיים ובני משפחה ושכנים באו והתקבצו ועיניהם ואוזניהם לא שבעו

מלראות את מכשיר הפלא ולשמוע את הקולות הבוקעים מתוכו.

אלי היה בן הזקונים, ילד חביב וחמוד שפונק על ידי כל בני המשפחה. לאחר שעזבנו את מרכז העיר וגרנו בפרבר היו לנו שכנים שהתפרנסו מחממות פרחים והיו להם גם חזירים בגינתם. אלי אהב להתבונן בחזירים הללו. באחד הימים, לשמחתו הרבה, הבחין שהחזירה המליטה ועשרה חזירונים צמודים לעטיניה. התלהבותו היתה רבה. אלא שכעבור שעה קלה הופתענו לראותו שב הבייתה בליוית השכנה שכבגדיו הרטובים נדבקו לגופו ונעליו גם כן מלאו רטיבות. סירחון עז עלה ממנו. אלי בן הארבע נפל לבור השתן של החזירים. מיבב הגיע הביתה ואמא לא ידעה מה תעשה תחילה תחבק את בנה האהוב שרחמיה נכמרו עליו, או תמהר לפשוט ממנו את בגדיו שנשחתו. בגדיו ונעליו החדשות הושלכו לפח.

סימה

“סימה, איזה כיף לך שאת כבר גדולה ולומדת בבית הספר”, פניתי לאחותי בהערצה רבה. היא הביטה בי במבט קודר, “אריה אל תקנא בי” התבוננה בי במבט חודר, הניחה אצבע על פיה ולחשה “זה מקום איום ונורא אל תשאל, תשמח שאתה עדיין לא הגעת לשם... אני מתגעגעת לכן הילדים”, נשאה עיניה בעצב לתקרה כאילו שם נמצא אותו גן. הוסיפה ולחשה “חייבים לשבת שם בשקט גמור, אסור להוציא מילה מהפה, הידיים חייבות להיות שלובות מאחור ומי שלא מציית נענש ויושב בפינה”, וסיימה את דבריה בבקשה “אל תגלה לאמא שסיפרתי לך”.

שמרתי על הידיעה הזאת בליבי ובחשש רב הגעתי לכיתה א'. התברר לי שסימה שהתקשתה לשבת זמן רב במקום אחד ובשקט ספגה על כך הערות ונזיפות. היא התקשתה לשבת לאורך השיעור ולהקשיב למורה בכיתה. לא כן היה מצבי. סימה הייתה עירנית, תוססת, והיו לה קוצים במקום שבו נהוג לשבת. התכונות הללו עיצבו את השקפתה לגבי בית הספר. אבל ההורים התייחסו בסלחנות לשובבותה של סימה. כולנו אהבנו אותה. סימה היתה חביבה ואהובה גם על בני המשפחה האחרים ואפילו על

השכנים. אצל שכנתנו הקשישה היתה בת בית ובמותה הורישה לסימה טבעת זהב, אשר למגינת ליבה אבדה לה עם עלייתה ארצה. בתה של אותה קשישה היתה מורה בבית הספר של הקהילה היהודית ולימדה דורות של תלמידים בכיתה א'. בשנים מסוימות בהונגרית ואחר כך בסלובקית. רבים מילדי הקהילה למדו אצלה קרוא וכתוב.

חתונתה של סימה -
צומצים מנמאל:
אמא, ארנה, לבי (בולה)
של סימה) וסימה. כורעים
מנמאל: אלי ואריה

שולה - האחות הבכורה
שולתה לארץ בשנת 1934

המשפחה המורחבת

המשפחה המורחבת מצד אמא גרה בצמוד אלינו. היה לי קשר יום יומי עם בני ובנות הדודים. שיחקנו וגדלנו ביחד. חיי הילדים התנהלו ברחוב מחוץ לבית בינם לבין עצמם ללא כל התערבות ההורים.

היו פעמים שבעת חילוקי דעות וביני לבין אמא הייתי בורח לסבתא (אמא של אמא) ושם מוצא מחסה ומסתור עד יעבור זעם. סבתא שגרה בשכונה שנקראה "בתי אונגרין" היתה מקבלת את פני בחיך רחב. היה לי נעים להיות אצלה לטעום ממטעמיה הטובים, ולשוחח עימה. סבתא הרבתה לחקור ברוח טובה והשיחה בינינו קלחה בנעימות.

אימא של אריה, פנינה (במרכז), סבתא (אמא) ומשפחותיהם של הדוד והדודה של
שהיו בני בית בביתה של משפ' אייזיקוביץ'. מתואם רק בת הדודה נלי
(הנצרה היולדת במרכז) ערדה את אימא השארה וזאתה לארץ וכל השאר נספו.

עם הסבתא מצד אבי היה נתק. אמו של אבא התנגדה לחתונת בנה, כלומר אבי עם אימי, על רקע סכסוך בין שתי המשפחות. אשר לבית אייזיקוביץ' ופערל לבית פישר התאהבו למרות ההתנגדות. ממש רומיאו ויוליה נוסח קושיצה. היחסים העכורים בין שתי המשפחות לא פגעו באושרם של הזוג הצעיר. הסבתא המתנגדת לא השלימה עם הנישואים אולם יתר בני המשפחה, אפילו בעלה שהיה אביו החורג של אבי, שמרו על קשר והגיעו לבקרנו. לימים כשהיתה על ערש דווי, חולה בשחפת מחלה שהיתה חשוכת מרפא באותם ימים, אמא הלכה לבקרה יום יום (אני הייתי בן 12 לערך). באחד הימים כשהרגישה שימיה ספורים בשארית כוחותיה התרוממה הסבתא והושיטה בידיים רועדות לאמא את שני הפמוטים שלה. סבתא השלימה עם קיומה של אימא במשפחה סוף סוף.

העיר קושיצה

ברחובות העיר רחשו עדיין כרכרות שלהן רתומים סוסים. קול נקישת פרסותיהם הדהד על אבני המרצפות. העגלונים היו מכים בהם וקריאות "דיו" ו"הויסה" הדהדו בחלל. מעברים בעלי קשתות ומרפסות מפורזלות, שנשענו על עמודי אבן, פארו את הסימטאות במרכז העתיק של העיר. היו כבר מכוניות בעיקר מדגם "פורד", אך רק העשירים ביותר יכלו להרשות לעצמם. היו גם אוטובוסים מעטים שנסעו אל מחוץ לעיר.

התאטרון - הרחוב הראשי של קושיצה - האווירה,
הרחוב בה מרבית החנויות היו שייכות למספרות יהודיות.

גם הרכבת החשמלית היתה עוברת כשהכבלים היוצאים ממנה נוגעים בקווי חשמל שמעליה. הרחובות היו רחבים והיו מקומות שהיו נטועים בהם עצים. המעברים בין הרחובות הראשיים היו סימטאות עלומות ומסוגרות, בהן היו בתי אבן. הבית שלנו היה באחת הסימטאות הללו. היה זה בבניין ארוך בן שתי קומות שהיה מחולק לדירות.

הצייר (הלנד) פאד, בן קאסיצה פולקה ע"י מנלה לאווליד,
 שרצ את אימי השואה והפק לצייר האומי של צ'כוסלובקיה -
 צייר את עצמו ואת יהודי העיר שרובו ע"י הנאצים
 לפני הטרינספורטים לאווליד.

כל דירה כללה שני חדרים והיה בה גם מרתף. חדר אחד היה חדר הבנות
חדר אחר חדר הבנים. אהבתי את ביתנו הקטן שאז נראה לי כארמון רב
תפארת, האהבה והחמימות שררו בו. הדירה לא היתה שלנו. כל הבניין
היה שייך לבעלים והורי שילמו שכר דירה. רק עשירים ביותר יכלו לרכוש
דירה.

ברחובה הראשי של העיר היו נטועים שדרות עצים בצידי הרחוב ליד
המדרכות והצלו על העוברים והשבים. בתי העיר נצבו משני עברי הרחוב
ועל גגות הרעפים שלהם בלטו ארובות האבן שהיו עשונות בחורף והפיצו
ריח מתקתק של עצים נשרפים. חלונות הבתים היו ארוכים וגדולים, מהם
אפשר היה לצפות אל הרחוב. צריחי הכנסיות התחדדו מול הרקיע והתריסו
מול השמים. צלצולי הפעמונים נשמעו תדיר ברחבי העיר. הכנסיות היו
בנויות בסגנון גותי, מעוטרת בקדושים ופניו ישו הצלוב נבטו אל הרחוב.

הקתדרלה ברחוב הראשי
le קליצה - האולאנה

על כרכובי החלונות ניצבו לפעמים דמויות מפוסלות של אנשים או בעלי חיים. בבתים המפוארים יותר היו דלתות עץ כבדות עליהן פיתוחים בצורה של עלים, שרטוטים גיאומטריים ודמויות. ברחוב הראשי משני צדדיו לכל אורכו היו חלונות ראוה של חנויות רובן בבעלות יהודית. רוב היהודים גרו במרכז העיר.

בתקופה מאוחרת יותר החלו להיבנות מבנים מודרניים יותר בצורות ישרות ובעלי גגות שטוחים. בחורף היו מהלכים האנשים עם מעילים עבים ומגבעות בעלי שוליים רחבים לראשם, בקיץ היו הבריות לבושים בבגדים קלים, חולצות קצרות שרוול, הנשים לבושות בשמלות. עדיין לא הגיעה לעולם אופנת המכנסיים לנשים. החנויות ובתי המסחר היו פתוחים בסמוך למדרכה. בעיירתנו היו גם פעילויות תרבות ותיאטרון. בניין התיאטרון המפואר ניצב במרכזה של העיר ליד הכיכר שבה היתה מזרקה.

מגדל אורכן - ברחוב הראשי של קלויצה - הולנד

עמודים בסגנון יווני החזיקו את המבנה על כל קומותיו. כמה מדרגות הובילו לכניסת הבניין. על הגג היו מעין כיפות ומתחתן כרכוב ועוד מתחת חלון מסורג בצורת חצי סהר. כמו כן היתה בריכת שחייה בעיר ואפילו שלוש איצטדיוני כדורגל. וכמובן כשלושה בתי קולנוע. מהם אחד בסגנון "סינמה פרדיסו" - שמו "ביורדיו". הקהל היה נוטל חלק פעיל בעלילה בעת הקרנת הסרט, והיה מזדהה עם הדמויות ומשפטים כמו: "היזהר הוא מאחוריך..." וכדומה היו נזרקים לחלל. הסרטים היו תקופה ארוכה אילמים וכשהייתי בגמנסיה הגיע לראשונה סרט מדבר. בקולנוע מכרו בוטנים (עדיין לא הגיע לקושיצה השמועה על הפופקורן) וקליפותיהם הושלכו על הרצפה. אז היו העכברושים יוצאים מחוריהם לקחת חלק בחגיגה וקרה שמישהו היה מבחין בעכברוש והיה צועק "להרים רגליים". כולם היו מצייתים אבל גם קרה שהספסל התהפך על כל יושביו.

בתקופת הקיץ בימי א' מוסיקה נעימה קלסית קלה ומיטב הוולסים של שטראוס נשמעו בפארק העירוני הגדול. היו אלו שלוש תזמורות כלי נשיפה שנגנו להנאתו של הקהל הגדול שגדש את הפארק. אזרחים רבים הלבושים במיטב בגדיהם הסתובו במקום. הגברות בשמלות ארוכות ובכובעים בצורות שונות ושלל צבעים לראשם, גברים בחליפות ובמגבעות, ילדים במכנסיים עם שליקס וכובעים התרוצצו במקום. זוגות צעירים הלכו מחובקים. ועל רקע הכל בלטו הנגנים במדי הצבא. כן היו אלה תזמורות של הצבא. בקושיצה היו קסרקטינים רבים ולשלושה גדודים הייתה תזמורת. לפני הקונצרט היו מפרסמים תוכניה לידיעת תושבי העיר.

המאזינים ישבו על ספסלים וכיסאות מסביב לתזמורת שישבה מוגבהת תחת פבליון (כעין סככה מקורה בבד עשויה כולה מעץ). הנגנים היו ממוצא צ'כי ובדומה למורים בבית ספר התיכון, היו קרובים ברמה התרבותית לאוסטרו-הונגרים, שהיתה גבוהה מזאת הסלובקית.

תנועת "השומר הצעיר"

צעקת "חזק ואמץ" רועמת נשמעה בקן "השומר קדימה" (שמו הקודם של השומר הצעיר) ולאחר מכן קריאות רמות וצעקות של התרגשות. התחלנו להעמיס את התיקים והתרמילים לקראת היציאה למחנה הקיץ השנתי ביער. בכולם אחזה ההתרגשות חניכים ומדריכים.

את ה"קן" של "השומר הצעיר" הכרתי כבר בגיל 11.

נמשכתי לפעולות והפכתי ל"שומר" שרוף וציוני בנשמה.

פעמיים בשנה היינו עוזבים את הקן השומרי ועוברים למחנה בחיק הטבע. פעם היה זה מחנה חורף ופעם מחנה קיץ.

ראשית היינו מתחילים את ההתארגנות ליציאה מבעוד מועד.

היינו סוחבים את הארגזים המלאים "כל טוב" אל מקום המפגש. הארגזים היו נפתחים ומהם התגלגלו "האוצרות". באחד גרזינים ומכושים, בשני סירים מפויחים בשלישי אוהלים מברזנט. חלק נותר עדיין בארגזים וחלק התגלגל בערימות ואנו מיינו וסידרנו. שמרנו על הרכוש הזה בשבע עיניים הוא היה יקר לנו מאוד. נזהרנו שדבר לא ינזק. וכי תשאלו מניין לנו תלמידי בית ספר רכוש מפואר וגדול כל כך? פעמים רבות היינו מתפתים לקנות דברי מתיקה או ללכת לקולנוע בדמי הכיס שהיו ברשותינו, אבל לעיתים קרובות התאפקנו ונמנענו מכך. כך הצטבר סכום נאה.

ראו כמה הפעולות בקן היו חשובות לנו ואיך היינו גאים בעצמנו שהיינו גיבורים המתגברים על יצריהם ושמרנו את כספנו למען התנועה. הציוד נרכש ללא עזרה כספית ממבוגר כלשהו. ואל יהיה הדבר קל בעיניכם כי לפעמים כמעט לא עמדנו בפתוי. הצלחנו וכך אספנו פרוטה לפרוטה.

לאחר שארזנו הכל יצאנו לדרך הרכבת הביאה אותנו למחנה שהיה בלב היעה. לאחר יום של פעילות עמוסה נרדמנו סוף סוף בשעה מאוחרת. הספקנו לישון זמן קצר כשלפתע שמענו דיבורים רמים: "לא ארביץ עוד לחזירים אני מבטיח לא להרביץ יותר", התחנן שומר הלילה של מחנה הקיץ. כמה אנשים בלבוש רועי צאן סלובקים שדיברו בסלנג האופייני וחיו בקרבת המחנה התנפלו עליו ולא הקשיבו לתחנוניו. הם קשרו אותו לעץ והסתלקו. קריאותיו הנואשות לעזרה הדהדו בחלל "הצילו" "הצילו" השומר המסכן קרא לעזרה בצעקות רמות כשהוא עומד חסר אונים ולא יכול לזוז. תפקיד השומרים היה לגרש את החזירים של אותם רועים שזללו ו"טעמו" מדי פעם ממטעמי המטבח שלנו.

כל המחנה הקיץ לשמע זעקות השומר שהותר בינתיים מכבליו, נשמעה

טיוו עם קבוצת הילי le תנועת הלה"3 בקליזבה

תרועת החצוצרה הקוראת לכנס את כולם ומי לא בא למסדר?
המדריכים שלנו. נעלמו ואינם.

היינו מבולבלים לגמרי. האם המדריכים שלנו פשוט נטשו אותנו?
"המדריכים עזבו, הם רוצים לראות איך אנחנו מנהלים את המחנה לבד"

אמר אחד החניכים הידענים, כשפיו מלא לחם שלקח מהמטבח ותוך כדי דיבור ניתזו מפיו חתיכות של לחם ורוק.

לפתע הופיעו המדריכים מן היער לבושים בבגדי הרועים והתעלומה נפתרה. כולנו פרצנו בצחוק. המדריכים שהפכו לרועי צאן סלובקים לשעה קלה, "הסתתרו" כל אותו היום במעבה היער בקרבת המחנה. במשך אותו היום תפסו בעלי התפקידים את מקומם של המדריכים והכל התנהל כשורה. הוכחנו למדריכים שאנו יכולים להסתדר גם בלעדיהם.

במסדר הערב נשמעה ברכת "חזק ואמץ" אדירה וכהד ענו המדריכים מתוך היער "חזק ואמץ". לאחר מכן פצחו הפיות בשירה ומילים הדהדו בחלל: "אנו עולים ושרים על חורבות ופגרים..." זה היה המנון שכבת "הצופים" כך כונתה השכבה שלנו.

בזמן שהותנו ביער הייתי מבלה זמן רב בהתבוננות בסנאים, יצורים משעשעים ביותר, שהיו מקפצים בזריזות בין צמרות העצים תוך כדי פיצוח אגוזים שתלשו מעצי האגוז.

חבורה מקן השלה"3 ב"ערוות השל"2 מקפון אקליפה

נערי השכבה הבוגרת בהגיעם לגיל שמונה עשרה עסקו ב"הכשרה" והחלו להתכונן לעלות ארצה. ילדים צעירים וחדשים הגיעו לפעולות התנועה, ואני בשלב מסוים הפכתי למדריך.

לפתע מצאתי עצמי מוקף ילדים רועשים עליזים, משתובבים. הם ראו בי את המדריך הבוגר. ביראת כבוד והערצה היו מקשיבים לדברי. כל מילה נראתה להם כתורה למשה מסיני. השתדלתי להנהיג אותם ברוח ערכי תנועת "השומר הצעיר".

"אינכם יודעים כמה יפה היא ארץ ישראל" היו השליחים מארץ ישראל מספרים לנו. הם תיארו את הגליל הפורח בשלל צבעים בחורף ובאביב, את הכינרת והירדן השוצף מים. ליבי יצא אל המקומות הללו.

"מלכת קיץ" - מחנה נאור של השלה"צ באיזור היערות,

כ-60 ק"מ מקוליסה

מימין: ראול-אולט, זלזברגר, שישי-אריה, רביצ-אריה

זלזברגר, שישי-זחק שרין

חברי קיבוץ העזון

אריה (ראמן נאמן) עם קבוצת בוגרים של קן קליפה

בשנת 1931

המדריכים הוסיפו ותארו את הישובים החדשים שקמו בעמק ובה, ואת החיים בקומונה הנקראת קיבוץ.

לא היה לי ספק בכך שאעלה ארצה, אבל קול קטן הטריד אותי אי שם בתוכי ושאל: איך תעזוב הכל מאחורייך ותלך? איך תעזוב את המשפחה, ההורים? למרות שהורי היו מקורבים לרעיון הציוני וקיבלו ברוח טובה את הפעילות שלי ושלי אחי שהיו גם הם בתנועה.

התנדבנו ברצון לאסוף כספים למען ארץ ישראל. הרי ידוע לכם שבלי כסף אי אפשר לבנות מולדת. הסתובבנו בין בתי השכונה כדי לאסוף כספים בקופסאות הכחולות של הקרן הקיימת. היתה זו קופסת פח עם חריץ בראשה לתוכו היו משלשלים את המטבעות. היא היתה צבועה בכחול לבן ומפת ארץ ישראל מתנוססת עליה. את המשימה ביצענו בהתלהבות. לאחר רצח ארלוזורוב (יושב ראש ההסתדרות הציונית בתל אביב בשנות השלושים של המאה העשרים), הוטלה עלינו משימה לאסוף תרומות להקמת שכונה ליד חיפה על שמו היא "קריית חיים". היו יהודים שתרמו בחפץ לב ואז לא היה גבול לשמחתנו. אבל היו אנשים שכמעט סלקו אותנו בבושת

פנים כשהם מבהירים לנו חד משמעית שהם לא ציוניים ולעולם לא יתרמו לציונים. היו כאלה שהסבירו שהם תורמים לקרן תל חי של בית"ר כדי להקים צבא שישחרר את הארץ מהבריטים. הם לא בצד של מפא"י כלומר הם לא במפלגת הפועלים של בן גוריון אלא במפלגה של זבוטינסקי.

את רוב זמני הקדשתי לפעילות בתנועה ופחות ללימודים. אף פעם לא הקדשתי יתר על המידה לבית הספר, אבל בלי להשקיע הצלחתי והתקדמתי. אהבתי ללמוד את המקצועות הטכניים, וגם מתמטיקה ופיסיקה. לא אהבתי הנהלת חשבונות, טבע והיסטוריה. מקצוע אחרון זה הילך עלי שעמום. היה עלינו להעמיס על זכרוננו פרטים שונים שלא עניינו אותי. מעשיו של מלך זה או אחר לא היו חשובים בעיני. למדתי גם לטינית והיו לי ציונים טובים גם במקצועות שלא אהבתי. רוב המורים היו צ'כים ולא סלובקים. הצכים היו האינטליגנטים והאינטלקטואלים בחברה הצ'כוסלובקית.

לימודים גבוהים

סיימתי ארבע שנות לימודים בגימנסיה ולאחר מכן התקבלתי לבית הספר הצ'כוסלובקי הגבוה למקצועות טכניים לשמחתי ולשמחת ליבם של הורי. בבית הספר היו מכשירים, מעבדות וציוד לימודי שלא היו מביישים אף טכניון ברמה גבוהה.

ערב אחד זמן קצר לפני תחילת הלימודים היתה שיחה בבית. "לצי, איזו מגמה לימודית החלטת לבחור?" פנה אלי אבי ובעיניו סימני שאלה. היה חשוב לו מאוד שאלמד משהו מתאים ומעשי.

"אני חושב שאלך על ניקוז קרקעות - מליורציה. אני בוחר את הכיוון החקלאי, הלא אצטרך לעסוק בזה כשאגיע לקיבוץ בארץ שלנו. "אתה בטוח? כבר הודעת אל החלטתך לבית הספר?" נימה של דאגה נשמעה בקולו.

"לצי", שמעתי את קולו של ארנה אחי "מה אתה צריך את זה? יהיו לך אחוזות?" "לא", התעקשתי "אני אלמד מליורציה, ואיש לא יחליט בשבילי". מאז ומעולם נודעתי כבחור עיקש.

אבא אמר שכדאי שאלמד משהו מעשי שאוכל להתפרנס ממנו בכל מקום שאהיה בו.

ביום הראשון ללימודי בבית הספר הטכני הגעתי לבוש כראוי עם חליפה, מתלתלי הזהובים נותרה תספורת קצוצה, משקפיים על חוטמי. נראיתי כמו המורים שלי בכבודם ובעצמם. ... נכנסתי לכיתות שם למדו במגמה הטכנית בתחום המכונות. כן כן את רעיון ניקוז הקרקעות השארתי לאחרים.

הסתבר שבאמת הייתי מוכשר ובעל ראש וידיים בתחום הזה. עד היום שמורות עימי המחברות המסודרות עם כתב היד הקטן הברור והמוקפד. מוכן למסירה למי שיצטרך ללמוד זאת.

שנת 1938 היא שנת מפנה בגרמניה ובאירופה כולה. גרמניה הנאצית כובשת את צ'כוסלובקיה ומספחת את אוסטריה. נחתם הסכם בין גרמניה ובין צרפת ובריטניה לפיו מסכימות שתי האחרונות לכך שגרמניה תשתלט על איזור הסודטים הצ'כי. בהסכם מינכן ניתן הכשר להשתלטות על האיזור הזה בהתחלה ואחר כך השתלט היטלר על כל צ'כוסלובקיה. הסלובקים נפרדו מצ'כיה והוקמה מדינה סלובקית נפרדת. חלקים ניתנו להונגריה. לפי ההסכם איזור דרום סלובקיה כולל קושיצה עבר לידי הונגריה. החלה תקופה חדשה, קשה ואיומה באירופה.

אריה - מתוך תמונת המחזור של בית הספר המקצועי לתעשייה

למזלי סיימתי את לימודי במכללה הטכנית עוד בטרם פרצה מלחמת העולם השנייה.

עוד קודם לכן החלו דיבורים מצידה של שולה אחותי הבכורה על עלייה לארץ ישראל. אמא ואבא לא ניסו למנוע זאת ממנה אבל הביעו דאגה רבה, שכן פרידה מהעולים לארץ היתה פרידה כמו ממישהו שהיגר בעבר לאמריקה. היתה תחושה שיתכן ולא יפגשו יותר. רק שלושה אנשים מקושיצה עלו ארצה לפניו. המצב בארץ לא היה שקט. ערבים התקיפו ישובים יהודים והעתיד היה לוטה בערפל. מה יהיה גורלה של נערה מתבגרת לבדה בארץ ישראל? האם יהיה עליה להתגורר באוהל וכיצד תתקים? לא עלה בדעתם שלהשאר באירופה יהיה מסוכן הרבה יותר בשנים הבאות.

כיתת הלימוד של אריה הכית הספר המקצועי לתעשייה
(כוכב האלון מ'מין)

שולה ניסתה להרגיע ככל יכולתה. היא היתה פעילה במשך כמה שנים בתנועת הספורט "מכבי". לאחר מכן הצטרפה להכשרה של השומר הצעיר במורביה ועמם עלתה לארץ והצטרפה למייסדי כפר מסריק. יום אחד נפרדו גם מסימה, גם היא הלכה להגשים את הציונות הלכה

למעשה. חשבה שמקומה הוא בארץ ישראל.

עם סימה הלך גם בעלה לצי, לו היא נישאה עוד בקושיצה.

חסרונן של שולה וסימה היה ניכר. ליד מיטתה של אמא עמדו שתי תמונות מארץ ישראל של הנכדים הראשונים - רן בנה של שולה ועמירה ביתה של סימה.

לאחר זמן אבא חלה בשל נטילה ממושכת של תרופות לטיפול בבעיות במערכת העיכול מהן סבל בעקבות שירותו הצבאי הממושך. הוא נפטר בעקבות ניתוח שממנו לא התעורר. אבא נולד בסוף במאה ה-19 (1884) ונפטר יחסית בגיל צעיר בשנת 1935.

יגון וצער ירדו על ביתנו. זו היתה פרידתנו הסופית הראשונה מאדם אהוב. במשך ימי השבעה נכנסו אלינו חברים, מכרים וקרובי המשפחה ששהו עימנו כל הזמן. אמנם זה הקל עלינו אך בתום ימי האבל נותרנו לבד עם אמא. ניסינו להתנחם ולנחם את אמא שאהבה מאוד את אבא ולא יכלה להשלים עם לכתו לאחר שנות נישואים רבות.

לכתן של שתי בנותיה מעימה וכעת גם בעלה ממנו נפרדה לנצח, ערערו את מצב רוחה של אמא שהפך לקודר, עם זאת היא נשארה מרכז המשפחה ודמות משמעותית במשפחה המורחבת. ארנה שהיה מגויס בצבא הסדיר הצ'כי וביקש פטור כמפרנס משפחה, לקח על עצמו להמשיך ולנהל את ענייני בית המלאכה. אמא סייעה לו אבל עיקר הנטל היה מונח על כתפיו בהיותו בן 23 בלבד. כיוון שלא היה לו נסיון סייע לו הפועל השוואבי (בן המיעוט הגרמני בצ'כיה, קומוניסט ואנטי נאצי) שעבד בעבר בבית המלאכה והיה כמו בן משפחה. הוא נהג לצאת לטייל עם המשפחה בימי א' כשעוד היה רווק ולשאת את אלי, אחי הקטן, על כתפיו. לאחר מכן נעשה בעל משפחה בעצמו ופתח עסק עצמאי ולמרות זאת הגיע לעזור בהכנת גזרות כדי שתהיה רציפות בקיום העסק.

הידיעות על השתלטות גרמניה על חבל הסודטים בשנת 1938 הטילו בנו אימה. הידיעה על כיבוש כל צ'כוסלובקיה היתה קשה לנו, למרות שזה לא

הפתיע. חששנו מהיטלר ואשר יגורנו מפניו ארע. אמא הליטה פניה בידיה ומררה בבכי. היתה לה תחושה שהכל מתמוטט סביבה. תחילה עזיבתן של שולה ושל סימה, מותו של אבא וכעת אנחנו תחת שלטון הנאצים. עדיין לא ידענו את משמעות הדבר לנו כיהודים, אבל היה ברור שהעולם הולך לקראת מלחמה. "אני כבר יודעת מה זה מלחמה" אמרה אמא כשדמעות על לחייה, זועות מלמת העולם הראשונה עדיין היו שמורות בזיכרונה.

מיד הוכרז על גיוס של הגברים לצבא. לארנה הגיע צו קריאה מהצבא ההונגרי. דבר שעוד הוסיף לחששותיה ותחושות האסון הממשמש ובא של אמא. קושיצה היתה חלק מסלובקיה והצ'כים שגרו בה עזבו תוך חמישה ימים על פיצו הגרמנים. החלק הדרומי של סלובקיה סופח להונגריה ושם גם עירנו. רק החלק הצפוני נותר עצמאי. ושוב מצאה עצמה משפחת איזיקוביץ בהונגריה. רק ארנה אני ואלי נותרנו בבית. ארנה היה מגויס להלכה, אבל למעשה היה בבית. יהודים שנולדו בסלובקיה קיבלו הוראה לעבור לשטח הסלובקי שהיה בסמוך לקושיצה. השלטון הסלובקי לא רצה לקבל את היהודים הללו וכך ישבו היהודים בשטח הפקר שבין שתי המדינות, תחת כיפת השמיים בתנאים קשים.

כיתת ה'חנן' של אריה הספר המקצועי לתעשייה
(חנן חנן)

הקן כבר התפרק באותה עת כיוון שתנועת "השומר הצעיר" היתה בלתי חוקית בהונגריה. חבריה נחשדו כקרובים לקומוניזם ואנשיה נרדפו עוד קודם לכן. בין החברים התנהלו שיחות לגבי עזרה לאנשים הללו. "אנחנו מוכרחים לעזור לאנשים שיושבים בשטח ההפקה. אבל איך?"

"מה דעתכם" אמר אחד מאיתנו, בהבעה של רצינות וכובד ראש, שנתרום להם את האוהלים שלנו וציוד המחנאות שברשותנו וגם נסייע להם בהקמת המחנה"? שאל וגם קבע כעובדה.

הסכמנו פה אחד. איש לא התנגד. כעבור זמן קצר הובלנו אליהם את הציוד במכונית שנמסרה לנו מאחד מעשירי הקהילה שהיה ציוני ואלי, אחי, נהג בה. זה היה פיתרון זמני עד שהסלובקים אפשרו את כניסת הפליטים. אני עברתי לפעילות של השומר הצעיר בבודפשט.

בודפשט, קיץ 1939 - מאי 1941 **ההכנות לקראת חיים חדשים בארץ ישראל והעלייה.**

מלחמת העולם השנייה פרצה בספטמבר 1939. העולם השתנה, החיים לא היו יותר כימים ימימה. הונגריה היתה בת בריתה של גרמניה. לעת עתה היהודים חיו בביטחון יחסי. הפעילות הציונית של "השומר הצעיר" בבודפשט נמשכה תחת השם "נוער עברי" ששייך היה להסתדרות הציונית. השלטון היה אנטישמי וחשדן. חוקרים מן המשטרה הזמינו את חברי ואותי לחקירות. בעקבות זאת סילקו אותי מבודפשט חזרה לקושיצה. אחר כך שוב חזרתי לבודפשט. הבריטים העבירו סרטיפיקטים (רשיונות עלייה) והעלייה שלי לארץ ישראל הלכה וקרמה עור וגידים.

שרה

בשנת 1940 היא הגיעה לקומונה שלנו. עלמה צעירה, מלאת מרץ, ניכר היה שגדלה באוויר הצח של הכפר, בריאה וחזקה. מהרגע הראשון משכה את עיני וליבי. היא היתה בעלת עיניים כחולות, עור שחום ושיער שחור עוטר את ראשה. זו היתה שרה לבית הלמן. שרה ובת הדודה שלי רחל וחברה נוספת עברו לדברצן לחווה חקלאית לשם הכשרה מקצועית שאותה אישרו ההונגרים לצורך הסבה מקצועית של יהודים שסולקו מעיסוקיהם. בשלב מסוים המשטרה חשדה בהן והן מצאו עצמן מובלות אחר כבוד אל בית האסורים המפורסם בעיר שנבנה על ידי הטורקים, חפור היטב באדמה וסביבו חומה גדולה (בו ישבה הצנחנית חנה סנש כעבור זמן). לחברה ארחו להן יצאניות ונשים מפוקפקות אחרות. "שרה אנחנו במקום אפל ונמוך, נראה לי שזה כעין מרתף", אמרה רחל ובקולה נשמעה חרדה ואימה אמיתית.

”כן, רחל קשה לנשום כאן. אנחנו במקום נמוך מכל הבחינות, השתדלי לא לדבר עם הנשים כאן” לחשה לה שרה ועיניה תרות מסביב את המקום. החליטה שעליה להיות חזקה למענה ולמען הנשים האחרות שהיו עימה. באחת הפעמים נפתחה הדלת בחריקה צורמת. הסוהר התקרב ישר אליהן ושלושתן הובלו לחקירה. ”מהיכן אתן?” התבונן בהן החוקר בעיניים בוחנות.

בשניות עברו במוחה של שרה תשובות רבות שעליה לענות כדי להניח את דעתו של החוקר. היא שהגיעה מאיזור רוסיה הקרפטית שהתה בעיר בצורה לא חוקית. ”מאז שאתם השלטתם עלינו, אנחנו הונגריות” ענתה בהונגרית עילגת בחשבה שזאת התשובה הטובה ביותר שיכלה לענות. אבל זה נשמע מתריס ביותר בהונגרית. השוטר היה איש בעל ממדים גדולים ושרה חששה שתשובתה תעורר את חמתו והוא יסטור לה, כך שהיא עלולה ליפול אחורנית ולכן שלחה רגל אחת אחורה כדי ליצב את עצמה לפני המהלומה...

”הוי סלובקיה טפשה” פרץ השוטר בצחוק רועם, ”התכוונת לומר מאז שההונגרים שחררו אתכם אתן הונגריות... חה... חה... חה...” לא הפסיק לצחוק ”אינך יודעת לדבר הונגרית כראוי”. שרה נשמה לרווחה.

כעבור זמן קצר נפתחה דלת בית הסוהר והן שולחו לחופשי. שרה גורשה אל מעבר לגבול ונסעה ברכבת בלוי שוטר עד לביתה. כעבור ימים ספורים חזרה לבודפשט. אז החלה חברותנו.

איני זוכר איזה יום היה זה ומה היה מזג האוויר, אבל מצאנו את עצמנו מטיילים לאורך נהר הדנובה. המים היו שקטים ושלוים, עלינו על הגשר המוביל מהחלק של העיר ”פשט” אל החלק השני ”בודה”. פסענו לאורכו של גשר מפואר המעוטר בעמודי תאורה ועליהם איורים שונים ופסלי אריות חורצי לשון מצדדיו. מעקה רב רושם תחם את הגשר ממנו אפשר היה להביט אל המים. שרה סיפרה על בית הוריה. בביתה שלטה תרבות האידיש, זו היתה השפה בה דיברו והיה זה בית חם ומלא בשמחתם שלה ושל שנים עשר אחיה. ללא הכנה מוקדמת שלפה מכיסה דבר מה בנייר מרשרש, ”אתה אוהב שוקולד?” עיניה היפות נחו על פני.

מעוצם ההפתעה נעלמו המילים מפִּי, הרגשתי את האודם מציף את פני.

שרה לא התבלבלה ומיד הוסיפה מבלי לחכות לתשובה, "אתה יודע, אני עובדת בבית חרושת לשוקולד, הבאתי לך לטעום מן הממתק הטעים הזה".
היא חשבה עלי. בקושי הספקתי לומר "כן אני אוהב" והיא החליקה לתוך

אריה ושרה התקופת ההכשרה באוצפט

ידי את החבילה עם הנייר המוכסף. חצי חיוך נח בזוית פיה. שרה היתה בחורה מעשית, פעלתנית, שידעה להתמודד עם קשיי הסביבה. היא ארגנה בזריזות את המנוזה במסגרת הקהילה וחברי ההכשרה הגיעו לשם כדי לקבל ארוחות זולות. חברי התנועה התפעלו מיכולתה הארגונית ובישוליה המצוינים שנעמו לחיכם של כולם ללא יוצא מהכלל. בהמשך היא והאחרות עברו לחוות ההכשרה של התנועה בסמוך לעיר ועבדו בגן הירק. סוף סוף הן צריכות להתכונן לקראת העלייה לארץ ובקיבוץ יתכן ותעבודנה בחקלאות. שרה לא דיברה את השפה ההונגרית כשהגיעה להכשרה. תוך זמן קצר השתלטה על השפה בכישרון רב.

יום אחד חזרתי לקומונה רעב מאוד. שרה מיד הבחינה בכך. "בוא שב אריה, יש אוכל". היא נראתה בעיני יפה מתמיד. טעם התבשילים היה כטעם שכמוהו לא טעמתי מזמן מאז שהייתי בבית בקושיצה. שרה היתה דרוכה למוצא פי לשמוע אם תבשיליה היו טעימים לי. "מצוין, הריח נפלא, הטעם מעולה" ציינתי, שרה נראתה לי מרוצה וכולה קורנת. עיניה הכחולות נצצו מאושה. מאז ומתמיד נהניתי ממאכליה ודברי המאפה שלה.

שרה ואני היינו כבר זוג לכל דבר, אך לא היתה אפשרות למגורים משותפים כיוון שכל החברים פוזרו ברחבי העיר וגרו שניים שלושה בחדר.

שרה אהבה גם היא לטעום ממאכלים של אחרים. חיינו בצמצום רב, ולא סעדנו את ליבנו במטעמים. חשקה נפשה לאכול פעם אחת במסעדה ולהנות ממנעמי החיים. המלצר הביא לה את תפריט המסעדה. לא היה ביכולתה לבחור במטעמים טובים שהיו יקרים מעל ומעבר ליכולתה הדלה. כיוון שלא ידעה לקרוא הונגרית לא ידעה מהו המאכל ובחרה לפי מחירו הזול. המלצר מיהר וכעבור זמן הגיעה מנה גדושה ועמוסה לעייפה של תרד. נפלו פניה של שרה. האם על המאכל הזה היא הוציאה את הכסף המועט שהיה בארנקיה? למזלה הזדמן למקום יהודי מבוגר אוהד של תנועתנו שהזמין אותה לאכול בחברתו ארוחה דשנה.

הסרטיפיקטים הגיעו וההכנות לקראת הנסיעה לארץ ישראל עברו להילוך גבוה. תחנת הרכבת בבודפשט המתה מאנשים וברקע רעש הרכבות הנכנסות בצפירות רמות, המולת הבריות מתרוצצות עם מזוודות ותיקים, ואנחנו קבוצה של אנשי "החלוצ" מתנועות נוער שונות מקן בודפשט מתחילים את דרכנו לארץ ישראל. נפרדים מהמולדת הישנה אל העתיד הבלתי ידוע. כמה ימים לפני כן לא יכולנו לעצום עין. גרמו לכך הפרידה מן העבר שעלינו לשים מאחור, ההתרגשות לקראת העתיד הלוטה בערפל, הציפייה והתקווה שאנו הולכים לקראת חיים חדשים ואנו על סף התגשמותו של חלום. היה גם חשש מהדרך העוברת בים וביבשה גם באיזורים שתחת שלטון וישי (צרפת שהיתה כבושה על ידי הנאצים והיתה תחת שלטון צרפתי פרו נאצי שלטה גם בלבנון וסוריה שהיה עלינו לחלוף דרכן). לא ידענו אז שבכך אנו מצילים את עצמנו - קרוב לוודאי - ממוות במחנות הריכוז של הנאצים.

ישבנו ברכבת הדוהרת לכיוון רומניה, חברי הקבוצה האחרים היו מסביבנו וההמולה היתה רבה. בחוף הים השחור שטנו באוניה לטורקיה ורגלינו דרכו על אדמת קושטא בתורקיה. מכאן המשכנו ברכבת דרך סוריה ולבנון. הגענו לחיפה דרך ראש הנקרה. מספר ימים היינו עצורים בעתלית כיוון שהבריטים חשדו שמא יש בינינו מרגלים.

הפגישות עם קרובינו בארץ אשר עלו לפנינו היו נרגשות. במשך כמה ימים לא הפסקנו לספר ולדבר כאילו להשלים את הפערים שנוצרו במשך השנים שלא התראינו. בחצי השנה האחרונה נפסק גם קשר המכתבים. יפה אחותה של שרה גרה בקיבוץ העירוני שליד נמל תל אביב. בחיפושנו אחר בית אחותה הבחינה בנו חברה של יפה שלא הכירה את שרה. היא מיד קראה ללא היסוס "יפה, אחותך הגיעה". אכן הדמיון בין השתיים לא הותיר מקום להתלבטות. היה ברור ששרה היא אחותה של יפה. יפה כמובן הופתעה מאוד. לא היתה כל דרך להודיע על בואם של העולים החדשים. מרוב התרגשות, כדי שתוכל לחבק את שרה, מסרה לידי את התינוקת שהיתה בידיה ואני שלא החזקתי מימי תינוק הייתי נבוך והמום. אחרי כן ביקרנו את אחיותי בצפון.

סימה היתה בקריית חיים, ושולה אותה לא ראיתי מזה שמונה שנים, כאמור בכפר מסריק. מרוב התרגשות סימה המתיקה את הקפה במלח במקום בסוכה, ושרה שתתה והרהרה בליבה איזה קפה נורא שותים בישראל.

החיים בארץ ישראל - הכשרה בדרך ובכפר סבא

שרה טרחה בזריזות ובמרץ על הכנת התבשילים. עוד מעט תגיע שעת הצהריים וחברי קיבוץ דן יתחילו להגיע לארוחה. שרה מצאה את עצמה במטבח הקיבוץ עוסקת בהכנת האוכל. השמועה בדבר היותה טבחית מוכשרת עשתה לה כנפיים והיא נענתה ברצון לאתגר, לבשל את מטעמיה לחברי הקיבוץ. אכן הגענו לדן להכשרה בטרם נגיע לקיבוץ העוגן. אני עבדתי בעבודות שונות בכללן בגן הירק ובשדות. חברי הקיבוץ התייחסו אלינו בחביבות ובסבלנות שהרי לא היינו מיומנים בכל העבודות. שם הכרנו את החברה אטקה לוי שלימים תהיה חמותה של דליה שתינשא לאיליה בנה יחידה של אטקה. מוצאה מפולין כרבים מהחברים האחרים בקיבוץ דן. היא היתה נמרצת, יוזמת, מסבירת פנים. לא שיערנו אז שיהיה לנו בעתיד קשר משפחתי. הכרנו גם את אליהו לוי אביו של איליה שהיה גפיר מאנשי "ההגנה" ששרתו במשטרה הבריטית.

לאחר תקופת ההכשרה בדרך הצטרפנו לקיבוץ העוגן שבין חבריו היו גם שניים מאחיה הבוגרים של שרה - יעקב וצבי. קיבוץ העוגן עדיין לא עלה על הקרקע. "נוכל לעלות על הקרקע רק בעוד מספר שנים", אמר לי אחד החברים, עת קיבוצנו הארעי שכן ליד המושבה כפר סבא. אז עדיין לא נרכשו הקרקעות עליהן הוקם קיבוץ העוגן. גם כדאי שבינתיים נלמד לחיות ולנהל קיבוץ בטרם נתישב ישיבה של קבע" החרה אחריו חבר אחר. וכך חיינו כשבע שנים בקיבוץ ארעי שהיה סמוך למושבה. לא הייתה תעסוקה בקיבוץ והחברים עבדו בעבודות חוץ, בקטיף בפרדסים, בחקלאות ובמחנות של הצבא הבריטי. נעשו צעדים ראשונים בחקלאות - שדות, גן ירק קטן, רפת קטנה ובתעשייה - מסגריה לעבודות חוץ ובית מלאכה לתיקון צמיגים.

קיבוץ העוגן

בשנת 1948 הוקצתה אדמה להקמת העוגן בעמק חפר מול קיבוץ מעברות. החברים החלו לעבור למקום בו נמצא הקיבוץ כיום בשלבים ובהדרגה. עדיין אי אפשר היה להעביר לשם את כל קבוצת הילדים. חלק מהילדים הועברו והאחרים נותרו בכפר סבא. היו במקום אז ביצות שהיוו מקור ליתושים. היה ישוב ערבי ליד העוגן ככל הנראה של אריסים. בסוף הסתיים המעבר היינו על אדמתנו בבתנו.

גרנו בצריפים, והחדרים היו צנועים. הריהוט היה פשוט מאוד. ארגז שימש כשולחן, ופחי בנזין מצופים ביוטה שימשו כסאות. שירותים היו בתי כיסא (כך נקראו אז), שנחפרו מחוץ למגורים והיה צורך לכרוע כדי להשתמש בהם. בשבתות התפנינו לעבודת הנקיון. במזרנים היו יצורים שגרמו לנו לגירוד. אכן היו פישפשים. ניסינו להשמיד אותם בעזרת מבער. יש לציין שחלקם היו עמידים ושוב נאלצנו לבער אותם בשבת שלאחר מכן. לפעמים כשלא היו מספיק מגורים צרפו אלינו את אחד הרווקים, הוא היה מרגיש כרגל שלישית ומשום כך הוא נקרא "פרימוס" (באותה תקופה בישלו על פרימוס רעשן שהיה בעל שלוש רגליים). החברים היו מתכנסים מדי שבוע לאסיפת חברים, שם היו דנים בעניינים שונים הקשורים לקיבוץ ומחליטים החלטות. שרה וחברות נוספות היו מנצלות זאת לסרוג במרץ וכך נוצרו באסיפת החברים כמה וכמה סוודרים, כובעים, צעיפים ועוד.

בארוחות בחדר האוכל היו מאכלי חצילים שונים שהיו מצויים בשפע וזולים. אכלנו הרבה חצילים באופן חופשי. מצרכים אחרים לא תמיד היו מצויים ולכן היתה הקצבה בהם. למשל ביצים, דברי חלב סוכר ועוד. לעומת זאת לחם היה בשפע ללא הגבלה אותו היינו אוכלים עם ריבות שונות. וכן

תמרים ותאנים ועוד מיני פירות וירקות של ארץ ישראל. לא הרגשנו במחסור. השמחה על התגשמות האידיאולוגיה הציונית והסוציאליזם והחיים המשותפים וביסוס משק חקלאי, העברת בית החרושת בהצלחה והרחבתו, מלאו את ליבנו אושר וסיפוק. היינו צעירים ובטוחים שהעולם שלנו.

בית המלאכה הפך למפעל קטן שיהפוך בעתיד למפעל גדול לגומי ולפלסטיק בהעוגן. אני נהייתי לחזור לעבוד בתחום שבו הייתי בקי בטכנולוגיה והמכניקה. המפעל שהחל עוד בכפר סבא, עבר להעוגן. בהתחלה היה זה מפעל לגומי בהמשך החליטו בקיבוץ שמחדשים אותו ומשדרגים למפעל מודרני ליריעות פלסטיק. נעשו גם שרולי פלסטיק לחממות. אני עבדתי בהתחלה במסגריה ששרתה את המפעל ובהמשך עברתי לניהול הטכני של המפעל שנקרא "העוגן פלסט".

היו חברים בקיבוץ שהתגייסו לפלמ"ח. בקיבוץ הוקמו ביצורים, ועמדות מול התקפה אפשרית של הערבים בארץ. המפעל שלנו שירת את ארגון "ההגנה".

לאחר הקמת המדינה והקמת צה"ל נשלחתי לקורס אלונקאים בכפר ויתקין. לאחר מכן צורפתי לחי"ש (חילות השדה), שם עסקתי בשמירה ואימונים. הייתי כבר מבוגר מדי מכדי לשרת שירות חובה מלא. ובכלל חברי העוגן הוגדרו כתושבי ישוב ספר וחלקם הושארו בו לתפקידי הגנה. שרה קיבלה שחרור מהצבא. אמהות לא גויסו.

זמן מה לאחר שהסתיימה מלחמת העולם השנייה. מימדי השואה החלו להתגלות. אמי חלתה ונפטרה לפני שיהודי העיר גורשו לאושוויץ. ארנה נשלח לשירת בצבא ההונגרי ושהה במחנה כפייה, הוא נעלם בקרבות באוקראינה יחד עם עשרות אלפי גברים יהודים צעירים שנלקחו מהונגריה ומכל השטחים שסופחו לה. על מותו נודע לי לאחר המלחמה. גם סבתא שלי נספתה במחנה ריכוז. אלי שהגיע למחנה כפייה הצליח להמלט ולהסתתר בכנסייה ובה שימש כשרת קתולי. בשנת 1947 עלה ארצה עם אשתו. הוא מתגורר עד היום בקריית ביאליק.

החיים בהעוון - יוזמה ומעש בתעשייה ובחקלאות

בתקופה שעליתי לארץ, רמת התעשייה הייתה נמוכה ביותר. בעקבות מלחמת העולם השנייה לא הגיעו חומרי גלם, חסרו בעלי מקצוע בעיבוד מתכת ובתי המלאכה בתחום זה היו בודדים (ביניהם בית יציקה של וונגר מראשי הטמפלרים שהתמחה במכבשים לתעשיית שמן זית).

זמן מה לפני שהגעתי לקיבוץ (בכפר סבא) הקימו החברים בית מלאכה בכפר מל"ל לתיקון פאנצ'רים בצמיגים, שהיה ממוקם על הכביש הראשי. חבר קיבוץ (קסירר) שהכיר את העבודה, לימד את האחרים, הוא השתמש במכשירים ישנים שנקנו בשוק (יפו/חיפה) וממחסני האנגלים נרכשה הקצבה של תערובת גומי מוכנה וצמיגים ישנים ששימשו להכנת טלאים לצמיגים מחודשים.

אריה לויז שולחן השרטוט באפ"ל, עם קבוצת אורחים - מהנדסים

בהתחלה עסק המפעל בתיקון פנ'צרים וצמיגים. נרכשו שרידי בית חרושת לגומי ואז החלו לייצר תערובת גומי. נסעתי לרמת גן שם היה הציוד מאוחסן. שם היתה ולצה ותבניות (סוליות ועקבים). שירטטתי על פיסה של שק מלט את התרשים של הוולצה בצורה מדויקת ללא סרגל או מכשירי מדידה אחרים. אלה לא היו ברשותי ולא רציתי לעכב את התהליך. כשפרקו את המפעל הכנתי תוך כדי העברה תרשים על גליון נייר שנתלש משק מלט כדי להרכיב את המפעל מחדש. בית החרושת הזמני הוקם על שטח של 300 מ"ר בסמוך לקיבוץ, בשנת 1943.

אריה, שרה ואחיה אביה האמן - חברי קיבוץ העוזן
(נעמן - אריה, יעקב, שרה וצבי)

תעשייה זו שהייתה רווחית ונתנה פרנסה, איפשרה לקבל הלוואות מבנק אנגלו-פלסטיין (היום בל"ל). דולק (דוד) הורוביץ שהיה נגיד בנק ישראל באותה תקופה, התלהב מחריצותם ותושייתם של הבחורים הצעירים והבטיח הלוואה. כך התאפשרה קניית חומרי גלם ממחסן שהיה בבעלות הבנק. בביקורו בקיבוץ היה הורוביץ מלא התלהבות והתרגשות מהתוצרת שהראנו לו. הוא לא הפסיק לשבח ולומר לנו שאנו עושים מעשה חלוצי וציוני (באותה תקופה כל דבר שתרם למדינה נחשב למעשה ציוני).

אומנם הגומי הוקצב לתיקון וחיידוש צמיגים, אך החברים עשו ניסיונות לייצר גם מגוון מוצרים אחרים - עקבים, סוליות, טבעות (רינגים), גומי לתעשייה, גלגלים לעגלות ילדים, חוקנים ויותר מאוחר גם כדורי גומי. (דני מס, מפקד הל"ה, צייר קריקטורות שאביו הוציא אותן לאור לזכרו ובאחת מהן מצויר המפעל שלנו - ערימת צמיגים וכתוב "זה לא מחסן גרוטאות, זה ביח"ר לגומי").

באותה עת גרמניה אישרה ליהודים להוציא חלק קטן מרכושם במסגרת מה שכוונה "הטרנספר של ארלוזורוב". ארלוזורוב ניהל עם הגרמנים מו"מ לגבי הוצאת רכוש והדבר גרר התנגדות והתבטאויות חריפות בעיקר של הרביזיוניסטים כלפיו. בנוסף, מספר חברים למדו מעולים חדשים מפולין כיצד להפוך את חומר הגלם הראשוני לתערובת גומי כחומר גלם למפעל. מעולים מגרמניה נרכש ציוד מיושן לבית חרושת.

לאחר מלחמת העצמאות, צוות המפעל היה צריך להתמודד עם קליטת ציוד רב שרמתו הטכנית היתה גבוהה.

חלקי היה הן בעבודות התחזוקה של הציוד שנרכש והן בייצור התבניות עבור המוצרים השונים. זמן מה לפני כן יזמתי קניית מחרטה שהייתה יקרה למדי למרות שהייתה ישנה. חברים ואני שיפצנו אותה והתחלנו לייצר תבניות ברמה גבוהה יותר.

מספר המוצרים הלך וגדל, ביניהם תכנתי ובניתי מכונות לייצור כדורי גומי בגדלים שונים, עם דוגמאות צבעוניות וכן סדרה של מתקנים לייצור כדורי סל. "אני זוכרת כמובן את כדורי הגומי" מספרת דליה, "שיחקנו איתם בילדותנו והם היו חלק אינטגרלי מהצעצועים שלנו. אבא מספר שבאותה תקופה לילדים היה שפע כזה של כדורים, שכאשר כדור עף לשיחים, הם לא טרחו לחפש אותו אלא רצו למפעל ולקחו אחר".

החל ייצור צינורות גומי ועם תום המלחמה (1945) נרכשו כמה מכונות כבדות (וולצה) לייצור תערובות גומי בכמויות גדולות.

יחסית לענפים החקלאיים ההכנסות מבית החרושת היו גבוהות יותר באופן משמעותי. "בית חרושת זה לא קיבוץ וקיבוץ הוא לא בית חרושת" אמר פירי שביטא את השקפתנו לגבי תפקיד החקלאות בהגשמת הציונות. בית החרושת המשיך להתפתח ובעשר השנים הקרובות הוקמו שמונה מחלקות חדשות במפעל שיצרו גומי ופלסטיק. יצרו בו צינורות גומי, יריעות פלסטיק, כדורי גומי ועוד. כל מחלקה היתה כעין מפעל קטן.

ציוד רב נקנה באירופה היה קושי לקלוט אותו ולהכשירו לשימוש במפעל. "עסקתי במיכון החקלאי בשנים הראשונות ועזרתי בעיקר ביעוץ בהקמת מכונות בבית החרושת. נקראתי לדגל לסייע במפעל כדברי רכז הפנים של המפעל (ה. בן שלום) "המצב השתנה מהקצה לקצה כשנכנס אריה לריכוז המחלקה הטכנית". יזמתי ונהלתי את המחלקה הטכנית. המחלקה עסקה בפיקוח על פעולתן התקינה של המכונות, תיקון התקלות השוטפות, תכנון מכונות חדשות. הוכנס סדר בתיקים הטכניים. הונהגה כרטיסיה מפורטת לטיפול ומעקב לכל מכונה. על כך כתב בן שלום "כל הטיפול בשטח הרחב הזה מצא את גואלו ונכנס למסלול תקין".

"לחלק מן המכונות היה צורך לתכנן ולבנות מיכון משלים שווה בכמותו וברמתו לציוד שנרכש בחוץ. השינויים היו לעיתים כל כך גדולים שהיה צורך להוסיף מבנה מתאים לתוספות המיכון שתוכננו ויוצרו על ידי הצוות הטכני של המפעל. לדוגמה, לייצור שרוולים רחבים של פוליאטילן (למנהרות בחקלאות) נרכשה רק המכונה הבסיסית (אקסטרודר) לעיבוד החומר ועליה הוסיף הצוות שלי מכונות נוספות לשלבי היצור האחרים שנדרשו בתהליך הייצור". בזמן הזה הוקמו מחלקות ייצור חדשות - מח' הטבעה (להטבעת דוגמאות על היריעות), מחלקת הדפסה של דוגמות צבעוניות על היריעות ומחלקת מריחה לציפוי בדים בשכבת פי.וי.סי. וכמעט כל המחלקות עברו שינויי תהליכים בעזרת ציוד חדש שכאמור חלקו הגדול תוכנן ויוצר על ידי המחלקה הטכנית. שכלול של תהליכי שינוע של חומרי גלם ושל מוצרים וכן הכנסת שיטות לאחסון יעיל שלהם, תרמו לייעול משמעותי בעבודה שחסך כוח אדם. "מעיתון שקיבלתי מגרמניה שעסק בהרמה ושינוע למדתי מה הם החידושים האחרונים בתחום זה בעולם". הצוות הטכני כלל עובדי

תחזוקה במפעל ובמסגרייה שרוב עבודתה היה עבור המפעל. כל הפעילות היתה קשורה באופן הדוק עם מעבדת הכימיה של המפעל שבראשה עמד דן צימרמן (דן איבד את מאור עיניו בתאונה כאשר עסק בפיתוח חומרי נפץ עבור צה"ל ולמרות המגבלה החמורה המשיך בעבודתו כמנהל המעבדה שהוותה את לב המפעל).

"הקשר ביני לבין דן היה פורה מבחינת העבודה המשותפת וגם הדוק מבחינה אישית. דוגמא אחת לקשר המיוחד - דן תכנן משטח גומי שמניחים עליה פיסת פלסטיק קשיחה ודקה כמו צלופן וכאשר כותבים בעט כדורי, החריטה של הכתיבה היתה לוחצת את הפלסטיק לתוך הגומי ואחר כך תופחת ובולטת. מתקבלים קווים בולטים כדוגמת כתב ברייל. כך יכולנו לקיים בינינו דיאלוג לגבי סקיצות של מכונות שאותן פיתחנו עבור המפעל.

אריה ואסתר בטויל' לעין גדי

בכפר סבא נרכש הטרקטור הראשון שהיה ישן וכן נרכשו מספר כלים חקלאיים שהיו מבוססים על שימוש בסוסים. חברים השתמשו לעבודות חוץ עם הכלים האלה, בקציר וכדומה.

בעבודתי עסקתי גם בתיקון ואחזקה של המיכון החקלאי של הקיבוץ שכללה בין השאר קליטה של למעלה מתריסר טרקטורים, תיקונים ואחזקתם, מכבש לחבילות חציר שנרכש עם תום המלחמה ועוד.

בין הפרדסים היה גם פרדס נטוש בעמק קקון (כפר נטוש/מפונה), שם היו משאבות מים עם מנועי דיזל ישנים שהיה צורך מתמיד לתקן ולתחזק אותם. בהמשך החברים קדחו באר מים חדשה שנמצאו בה פי ארבע יותר מים מאשר בבארות הנטושות. חיפוש הנקודה בה מצוי עורק המים נעשה על ידי מומחה צ'כי, מהנדס מכרות במקצועו, שהוזמן במיוחד לשם כך ועבד גם עם ישובים נוספים. הוא החזיק בין שתי ידיו קפיץ ששני קצותיו היו מחודדים והחל להתהלך באזור החיפוש. כשעבר במקום שבו היו מים תת קרקעיים, הקפיץ החל להסתובב. על מנת לשכנע את לקוחותיו, הוא ביקש שיכסו את עיניו ובכל פעם שחצה עורק מים הקפיץ החל להסתובב ומהירות הסיבוב שלו אף עלתה כשעורק המים היה גדול יותר.

גיאלוג שהצטרף לחיפוש סימן אומנם מקום מעט שונה לקידוח אך המליץ לסמוך על חוות דעתו של המהנדס הצ'כי ולקבל אותה. אחד הסיפורים הידועים באותה תקופה היה על ערבי בגליל אשר היה עובר על השטח כשבדיו ענף של ערבה. הענף היה מתנדנד בכל פעם שהיה תלוי מעל מקור מים. לאחר שנחפרה הבאר במקום התברר שאכן היה בו מים. אני וחברים נוספים עסקנו בהתקנת מנוע דיזל שהפעיל גנרטור חשמלי אשר הפעיל את המנוע של משאבת המים החדשה. קבוצת בנאים מהקיבוץ הקימה סביב המשאבה מבנה מבטון עם חלונות ודלתות משוריינים על מנת למנוע פריצות של מסתננים שחדרו באותה תקופה מאזור טול-כרם.

עם העלייה לקרקע, לישוב הקבע של הקיבוץ בעמק חפה, הוקמו ענפים חקלאיים כבשאר משקי עמק חפר - פלחה, רפת, לול, גן ירק ופרדסים.

פיתוח גן הירק החל עוד בכפר סבא והתבסס על גידול אבטיחים כאלה שהקדימו לתת פירות ועל כן מחירים היה גבוה. בהמשך הוסיפו גם גידול מלונים שהפך לגידול העיקרי ולגולת הכותרת של החקלאות בהעוגן. לחבר הקיבוץ שהיה מרכז הענף (פוקסי) היה אח שחי בהונגריה אשר שלח אליו במעטפה תריסר גרעינים של זן מלון שגדל שם בהצלחה. זן המלון הזה כונה על ידי ההונגרים "האוצר ההונגרי" והם לא אפשרו להוציא זרעים שלו אל מחוץ להונגריה כך שלמעשה זו הייתה מעין הברחה.

הגרעינים שהגיעו במעטפה נזרעו ומהפירות שהתפתחו התקבל כמובן מספר רב יותר של גרעינים אשר מהם נזרעה חלקה גדולה יותר וכך הלאה. התברר שבאקלים של ארץ ישראל זן המלון הזה מצליח אפילו טוב יותר מאשר בארץ מוצאו וכאן הוא זכה לשם "דבש העוגן". בנוסף, בהעווגן החלו לגדל את המלונים בחממות פלסטיק (דמויות מנהרה) ועל ידי כך הצליחו להקדים את הבשלת הפירות, מה שהעלה את מחירם. יריעות הפלסטיק יוצרו במפעל של הקיבוץ והיו זמינות גם למטרה זו.

הצלחת השיטה תרמה אף היא מצידה לפיתוח המפעל ולהרחבת היצור של יריעות פלסטיק לחממות ואף לפיתוח יצוא יריעות לחו"ל - לטורקיה, ליוון ועוד. זו הייתה ראשית הגידול בחממות בארץ. בהמשך התברר שניתן להקים גם מנהרות בגובה אדם, מן הסוג שרואים כיום. תחילה יצרו את היריעות מפ.י.ו.סי. ובהמשך ייצרו אותן מפוליאאתילן אשר ממנו ייצרו שרוולים כפולים שמהם התקבלה יריעה רחבה יותר אחר חיתוך אחד לאורכם.

לפני המעבר לגידול ירקות במנהרות פלסטיק היה צורך לבחון את יעילותה של השיטה. חבר הקיבוץ (נחומקו) שעבד בגן הירק החל לערוך ניסיונות בגידול מלפפונים תחת יריעות פלסטיק. הוא גידל תחילה שתי ערוגות בחלקה של משק הילדים ואלה הצליחו מאוד (חגי, בני הביא הביתה כמה מלפפונים, שרה קלפה אותם אבל הוא כל כך התלהב מהטעם שלא ויתר גם על הקליפות). הניסיון המוצלח הביא לזריעת שלושה דונאמים של גידולים מתחת פלסטיק.

עם ההרחבה של גידולי המלונים נדרש גם פיתוח והיצור של ציוד חקלאי מתאים. "פיתחתי מספר מתקנים שהיו מחוברים אל טרקטור על מנת לייעל את תהליכי הזריעה והפריסה של יריעות הפלסטיק. אל טרקטור אחד הייתה מחוברת מכונת זריעה שביצעה שלוש פעולות - פתיחת תלם לזריעת הגרעינים, שפיכת הגרעינים לתלם וכיסויים באדמה. לאותו טרקטור היה מחובר גם גליל של יריעת פלסטיק שחורה מנוקבת בחורים אשר נפרשה מעל החלק הזרוע ושוליה כוסו באדמה על ידי צלחות מתכת ציידיות שהיו חלק מהמתקן. מטרתה של היריעה השחורה הייתה כפולה

- מניעת נביטה של עשבים שוטים ויצירת רווחים קבועים בין הנבטים של זרעי המלון. את הרעיון וההשראה לשימוש ביריעה השחורה לקחתי מתוך עיתון חקלאי שם היא הוצגה כשיטה לעיקור אדמה (בתקופה זו עוד לא פותחו שיטות ההדברה הקיימות כיום). את הנקבים עיגולים בקוטר של מספר סנטימטרים, הוספתי על מנת לאפשר את נביטת זרעי המלון.

בשלב הבא הוצבו חישוקי מתכת מעל כל ערוגה ומתקן נוסף על טרקטור אחר עם גליל פלסטיק שקוף, פרס את היריעה ואף כיסה את שוליה באדמה.

בסוף חמם הסנים האחרונות הפעלנו בכסה מחלקת ציור חדש, ביצענו את הספוד הכללי בכסה טון וביצענו טפס של סידורים ושיפורים. זמן רב סבלנו מפיגור גדול בסידורים למחלקות. ידענו על ליקויים, ידענו גם את הפתרון, אך ידענו היו קצרות טלפון את כל הבעיות בקצב תדיר. כבר בשנת השט"ו נרכשו סקר כללי של צרכי כל מחלקה ומחלקה ולפי הרישומים הזאת קבענו מדי פעם בפעם את ההור לפי הדחיפות. לפעמים התכבנו ביצוע הדברים ואף הפעלת ציוד חדש מחוץ זמן - אפילו להיכנס ולדווח. השבט השמנה מחקצה אל הקצה כשנכנס אריה לרכוז המחלקה הטכנית. סודרו כל הקיימים ושכנינו, הונהגה כרטיסיה

226

26

לספוד במכוונות, בקצב גבוה שפול קבוע לטיפול טוטל במכוונות. כל הטיפול בשטח הרכב הזה מצא אישור את גורלם ונכנס לסלול הקיץ. כשקיבלו את מכונת החפצות היו כבר כל היסודות מוכנים ובפעם הראשונה יכולנו לגשת מיד להצבת המכוונות.

חלקו של אריה בהקמת המפעל "האגן-פול" ופיתוחו, בקיבוץ האגן
(מזכירו של רפי בן-אל מרכז המפעל)

על מנת לאפשר את חיבור המתקנים האלה לטרקטורים היה צורך להסב את הטרקטורים למטרה זו ולהכניס בהם שינויים משמעותיים, בין השאר הגדלת המרחק בין הגלגלים הן הקדמיים והן האחוריים ועוד. שמעם של המתקנים האלה הגיע לאוזניהם של חקלאים נוספים בארץ והמחלקה הטכנית של הקיבוץ המאוחד אף העתיקה אותם על מנת

להפיצם בין קיבוציה.

נוסף לכך הצוות ואני פיתחנו עגלות שהיו מחוברות לטרקטור עם מעין כנפיים שהיו זרועות ארוכות שעליהן היו מונחים ארגזים לאיסוף הפרי הבשל במספר שורות מקבילות. הקוטפים, בהם גם נערי הקיבוץ, היו צועדים אחרי העגלות האלה תוך כדי התקדמותן ואוספים את המלונים שהצהיבו ומניחים בארגזים. בעת הסיבוב בין השורות הכנפיים האלה התקפלו על מנת לא לפגוע באנשים או באביזרי השקיה וכו'.

המחיר עבור מלונים ששווקו שלושה שבועות לפני העונה היה גבוה פי עשרה ממחירים בעונה ונחומקו המשיך לחפש ולבדוק דרכים יצירתיות להקדמת הבשלתם של מלוני העוגן. צוות המיכון החקלאי ואני סיפקנו ביצירתיות את הפתרונות הטכניים שנדרשו. נוסף על הכנסת דבורים לתוך המנהרות, הזרמנו לתוכן חמצן בעזרת צינור שהיה מחובר למיכל חמצן והונח לאורך כל המנהרה. לשם כך תכננתי וייצרתי מתקן לניקוב חורים לאורך הצינור.

בהמשך תכננתי גם מכונה לייצור "עציצים" שכבשה אדמה מעורבת עם קומפוסט ומספר זרעי מלון לצורת קונוס משושה. את העציצים האלה ניתן היה להניח צמודים, ללא רווחים, להשקות ולדשן עד נביטה, לאחר מכן הם נטמנו באדמה. התהליך תרם ליעילות ולזירוז שלבי הצמיחה ובהם הבשלת הפרי.

קיבוץ העוגן היה הראשון ששלח תוצרת חקלאית לאירופה בהובלה אווירית שהייתה יקרה יחסית. ניסיון מוצלח זה, נתן דחיפה להתפתחות היצוא של תוצרת חקלאית מישראל בדרך האוויר.

קרטונים של מלונים שנשלחו לאנגליה נמכרו שם במחיר גבוה מאוד שכיסה גם את ההובלה האווירית. נהגנו לספר לילדי הקיבוץ שמלכת אנגליה הייתה בין הקונים הנלהבים של מלוני העוגן, אלא שהיא אהבה לאכול אותם עם ... מלח.

בעקבות היצוא לאנגליה גם בתי מלון יוקרתיים בתל אביב היו מוכנים לשלם עבור מלוני העוגן את מחירים הגבוה. הם טענו שתייר לא ישכח שקיבל מלון בחודש מרץ.

אחר העלייה לקרקע, הפלחה הצטמצמה לגידול מספוא, הלולים נסגרו כיוון שהוקצבו מכסות ליישובי ההר. ענף המלונות והרפת שהתפתחה והגיעה בהמשך להישגים מרשימים היו הבולטים בענפי החקלאות. הרפת זכתה לפרסים על השגיה. לדוגמא פרס קפלן.

שנת 1958 ואני כולי נרגש לקראת הנסיעה לצרפת כשליח המפעל. שרה התנדבה מיד לארוז את מזוודותי לא הייתי איש העולם הגדול ומאז בואי לארץ לא עזבתי אותה ולו לרגע. וולטר וויטש נסע איתי לשליחות זו. "אריה תשמור על עצמך" זרקה לעברי תוך כדי שהיא מוסיפה ומסבירה מה היא אורזת ולאילו מטרה ישמש כל בגד.

"האם יש לך מידע על העיר טראר אליה אתה נוסע?" שאלה לחלל החדר תוך כדי קיפולו של סוודר עבה. ומבלי לחכות לתשובתי הוסיפה: "מה מזג האוויר שם בעונה זו של השנה?"

משכתי בכתפי, "אינני יודע. המידע היחידי שקיבלתי הוא שהעיר שוכנת ליד ליון ותו לא".
"נו יש לשער שבעונה זו של השנה קר" ותחבה למזודה עוד סוודר. "הזהר שלא תצטנן" הוסיפה.

"אריה מדוע דווקא לשם אתם נוסעים? וטוב שעוד אחד החברים מהמפעל מצטרף אליך לפחות אינך נוסע לבד..."
"שרה יש לנו הסכם עמם של קניית ידע. הבעלים שם היו קשורים בעבר עם יהודים בעולם והיו ספקי ריצוף פ.י.ו.ס. לכור האטומי בדימונה (זה היה אז סוד גלוי). זה יועיל מאוד למפעל ולפיתוחו..."

"נו טוב אולי זה גם יעזור לבתי הילדים ובתי החברים ונרצף את הרצפות ביריעות פלסטיק..."
"כן שרה, אנחנו יכולים לייצר ולהרוויח, זה יהיה מאוד כלכלי. יש דברים שעלי ללמוד מהצרפתים. שם נלמד על מבנה בית החרושת שלהם, שעוסק ביצור יריעות פלסטיות וריצוף פלסטי, על מנת להשלים את הציוד הקיים

אצלנו ולעבור לשיטת הייצור שלהם. בביקורנו שם נתרכז בהעתקת מכונות עזר ומתקנים, בכללם ציוד מעבדה”.

”נו טוב, סעו בשלום תלמדו ותחכימו. גם תהנו ותטיילו וכשתהיה בפרס אולי תקנה לנו דברים מעניינים אם תמצא” אמרה וחיוך התפשט על פניה.

לאחר החזרה מטראר עבר המפעל הסבה לתהליכים החדשים והמודרניים שלמדנו שם. הנהלת בית החרושת פנתה לספיר שהיה שר האוצר כדי לקבל הלוואה לצורך רכישת מיכון מודרני כדוגמת זה שבטראר.

לאחר הטיסה שארכה כמה שעות נחתנו בצרפת. לא היה זה מלון חמישה כוכבים ואנו נאלצנו להסתפק במקום צנוע. לאחר דקות אחדות של שהות בחדר שקיבלנו חיפשנו את המקלחת כדי להתרענן מן הדרך. חיפשנו, הבטנו כה וכה אך מקלחת לא היתה. הבטנו זה בזה וחייכנו, שנינו קראנו את מחשבות האחד של השני, לצרפתים אין צורך במקלחת הם מתבשמים ומסתפקים בזאת...

בלית ברירה התארגנתי ליד הכיור והתנקתי. בשאר הימים הסתכלו עלינו כעל משוגעים כשביקשנו את המפתח לחדר האמבטיה.

ליד המפעל בטראר עבר יובל של מים צלולים עובדה זאת נוצלה על ידי העובדים לקרור בקבוקי היין שלהם ולא לשתייה.

מפאת קוצר הזמן - חג הפסח הלך והתקרר ורצינו לחגוג עם המשפחות בקיבוץ וגם עקב מחסור במזומנים למגינת ליבנו - שהותנו בפרז התקצרה.

למטוס שהוביל אותנו חזרה ארצה עלינו בשדה התעופה אורלי שנחנך בימים ההם. בעיתונות סופר בהתפעלות שבשדה התעופה החדש ביותר יוצא מטוס בכל כמה דקות. היה זה חידוש מהפכני באותם הימים. מתנות לא שכחתי להביא וניסיתי להשביע את רצון כל בני המשפחה. זוכר אני את פניה של דליה ביתי שהיתה אז כבת שבע שקיבלה מכונת תפירה לילדות, סקרה אותה ביסודיות ואני תמהתי אם זה יגרום לה לחבב את מלאכת התפירה.

בתקופה זו הקיבוץ הקצה לכל חבר טיול אחד בחו”ל. הסיור המקצועי לטראר גרע אותי מרשימת הנסיעות.

במפעל החלו ליצר יריעות פלסטיק לריצוף רצפות וצפוי קירות (טפטים). שרה לא היתה מאושרת מהשינוי שחל בבית הילדים שלה, שנבחר להוות דוגמא לריצוף של לינוליאום. רטנה שקשה מאוד לשמור על נקיון הריצוף הזה על הרצפה, כאשר "החבריה" מתרוצצים ומלכלכים. "רואים כל לכלוך" טענה, ובעיקר הנטל היה כבד כאשר התקבלו הודעות על ביקורי אורחים היה צורך להזדרז ולהכין את הרצפה שתבהיק לכבודם.

שרה בקיבוץ

שרה עבדה במטבח והיתה לאוקונומית, כלומר רכזת המטבח. כולם ראו בזה את מקומה הטבעי. בשלב מסוים היא עברה לעבוד גם כמטפלת בבתי הילדים של גילאי א-ו. התברר שגם בתחום החינוך היא מצליחה מאוד.

"אמא שלך היתה מחנכת נפלאה, היא ידעה לשלב בין דרישות קפדניות ליחס אישי ורגיש לצרכיו של כל ילד" אמר באחת הפגישות אביו רונן לדליה. שרה היתה מטפלת של אביו ושל כל קבוצת "אורן". הם העריכו ואהבו אותה וראו בה דמות חינוכית. שרה עסקה גם בסריגה בזמנה הפנוי גם בתחום הזה היתה מוכשרת מאוד. חברות אחרות נועצו בה בעניין סריגת הסוודרים לילדיהן כיוון שכל אם סרגה לילדיה.

בנו הבכור - אשר

"הרי את מקודשת לי בטבעת זאת" שמעתי את הרב אומר וחזרתי על דבריו. הקשר ביני לבין שרה התמסד ברבנות בכפר סבא. הרב החביב שחיתן כמה זוגות שחלקם כבר היו בשלבי הריון מתקדמים, זיהה את הטבעת היחידה שעברה מיד ליד והעיר: "הטבעת הזאת משום מה קצת חמה". סוף סוף קיבלו הזוגות שבינינו, את חותמה של אסיפת החברים להביא ילדים לעולם. מכיוון שקיבוץ העוגן הגיע לסף כלכלי נאות.

חודש מאי 1945. חודש אביבי עם ריחות ופריחות שעלו מהפרדסים. באחד הימים מיהר הטנדר להגיע לבית החולים בלינסון. הצירים היו נסבלים. זו לשרה הפעם הראשונה שהיא יולדת ואני חיכיתי ליד חדר הלידה (באותם ימים הבעל לא היה נוכח בשעת הלידה ליד אשתו) הייתי מתוח מעט, אבל סמכתי על שרה, היא אשת חיל. ואמנמם היא פסלה כל חשש וחרדה והיתה ממשי גיבורה. כעבור מספר שעות נולד תינוקנו הבכור בריא ושלם. היינו מאושרים. יעקב, אחיה של שרה היה עימי בשעה שבאנו לבקרה ולראות את הרך הנולד. האחות אישה חביבה פנתה ישירות אליו והסבירה לו דברים הקשורים לליולדת ולרך הנולד.

“אני רק אחי היולדת אולי תסבירי כאן לבעל העומד לציד?” חייך האח אל האחות. “אוי אני מצטערת” ניכר היה באחות שהדבר גרם לה לאי נעימות רבה. “חשבתי שאתה האח הצעיר שלה” פנתה אלי, כשהיא מתנצלת ומאדימה חליפות. “אתה נראה כל כך צעיר”, נדה בראשה. התלבטנו איזה שם לתת לרך הנולד, אז קבע יעקב אחיה של שרה נחרצות כי שם התינוק יהיה “אשר” על שם אבי.

שרה ואחיותיה סורגות בשירות קיבוץ

שמונה ימים היתה שרה מאושפזת בבית היולדות (כן כך זה היה באותם הימים, לידה לא היתה עניין של מה בכך כמו בימינו). רק עם צאתנו מבית החולים זכיתי לראות את בני הבכור לראשונה. כך הגיע אשר לקיבוץ בכפר סבא בשנת 1945.

כנהוג בקיבוץ באותם ימים התינוק נקלט מיד בבית התינוקות ושרה היתה מגיעה להניק אותו. הרגשות ההוריים הטבעיים היו שהתינוק שלנו יהיה איתנו. אליו ניגש בעת שיבכה להרגיעו, נשחק עמו כשהוא רגוע, נטפל בו ככל יכולתנו, אבל החינוך הקיבוצי אמר אחרת. המטפלות קיבלו הכשרה ונחשבו לכוח מקצועי שעל פיו ישק דבה. הן קבעו סדר יום קשוח לארוחות ומקלחות. כך עשו כולם ומי אנחנו שנעז להתנווכח? כנראה שהם יודעים טוב מאיתנו. בכלל היתה החלטה חינוכית שלא מפנקים את הילדים זה עלול לקלקל אותם. לפעמים רחצו את הילדים במים קרים גם בחורף. שיתחסנו.

אשר היה משחר ילדותו חובב טבע מושבע ובהמשך אהב את העבודה בחקלאות, עבד בפרדס וברפת בקיבוץ ואף ריכז את הענפים האלה.

שרה ואריה עם ילדיהם - אשר חזי ואליה (1959)

יום אחד מיהר האמבולנס לבית החולים שרה ילדה את בתנו עדה. כעת היו לנו בן ובת. הילדה היתה משוש ליבנו. תינוקת נחמדה ומתוקה. כעבור שבעה חודשים באחד הימים נראתה לנו עדה המקסימה שאיננה כתמול שלשום. זה כמה ימים שאינה כשורה אימתה מטפלת התינוקות את חשדנו. היא נראתה חולה, הרבתה לבכות. "אני מקווה שזו לא מחלת הפוליו" (שיתוק ילדים) הוסיפה המטפלת בעיניה היתה דאגה רבה. כמובן זה לא פיזר את חששנו נהפוך הוא. הרופא אישר את החששות. "מגפת הפוליו" המשתוללת בארץ לא פסחה על הקיבוץ. "כידוע לכם יש כבר כמה תינוקות חולים" הוסיף רופא הילדים. "לצערנו עדיין לא נמצא חיסון למרות שיש כבר מחקרים שונים בעולם".

באחד הימים הבאים הלכה מאיתנו עדה לבלי שוב. המחלה הכריעה אותה. לא יכולנו לעכל את האסון. ימים רבים התהלכנו בתחושת אבל וריקנות. היינו חייבים להיות חזקים אחד למען השני ולמען בננו אשר נדמה לי שקמטים ראשונים נוצרו אז בפניה של שרה, כל שמחה פסה ממנה. לאחר זמן נסענו לנופש בנהריה ואשר שהיה בן ארבע הרגיש בעצבוננו ניסה לשמח אותנו, בחוש של ילד קטן הבין שקרה דבר נורא.

אז החלטנו שיש צורך למהר ולהביא ילד נוסף לעולם ולהחזיר את השמחה למעוננו.

דליה וחגי

תחילה נולדה הבת ובזה חשבנו שהסתימה הלידה. האחות היתה מוטרדת, "אני לא בטוחה גברת שסיימת" אמרה בהתרגשות. ואכן כעבור מספר דקות נולד גם בן. קיבלנו פיצוי כפול, שני תינוקות מתוקים, חגי ודליה. משקלם של התינוקות היה כשל שני תינוקות במשקל בינוני (משקלה של דליה היה 3.5 ק"ג ושל חגי 3.2 ק"ג) הרופא המיילד התפעל משני התאומים לקח כל אחד מהם תחת זרוע אחרת והתרוצץ עמם במחלקה כדי להראותם לכל הצוות. מי פילל ומי חשב שיוולדו לנו תאומים? צבי, אחיה של שרה, שהיה נהג ולקח אותה לבית היולדות, בישר לי על לידת התאומים. "עוד בדיחה" חשבתי בליבי "אני מכיר אותו ואת ההלצות שלו..." (צבי היה מעיין שופע של בדיחות ומתיחות מקוריות).

בזמן ההריון היתה לשרה בטן ענקית. לקראת סוף ההריון התקשתה לשבת וללכת. אחת מחברות הקיבוץ היתה חוזרת ואומרת שאין ספק ששרה נושאת בבטנה תאומים. כל אחד מהם שקל מעל שלושה קילו. שרה המסכנה בקושי נשאה אותם ...

היה עלינו להשיג עגלה מיוחדת לתאומים. הייתה עגלה אחת ששימשה את כל ארבעת זוגות התאומים שנולדו בזה אחר זה בקיבוץ, ביניהם התאומים של יעקב אחיה של שרה. תוספת לזוגות התאומים הביאה עימה סימה שהצטרפה יותר מאוחר לקיבוץ ולה היו איך לא שתי בנות תאומות. יכולנו כך לטייל עם השניים שכל רואיהם תקעו את ראשיהם פנימה מיצמזו בשפתיהם חייכו אליהם ואמרו שהשניים יפים ומקסימים.

חגי היה ילד יפה, בלונדיני עם עיניים כחולות, פניו מתוקים, בעיניו מבט שובבי. "הוא עוד ישגע את הבנות כשיגדל" אמרה שרה. אבל בינתיים הוא "שיגע" את הוריו ומטפלותיו. הוא היה שובב ידו בכל ויד כל בו. הוא אהב "לטפל" בתקעים ושקעים וכל מה שקשור בחשמל. בתחום הזה סקרונותו לא ידעה גבול. לא היה לו כל חשש מלהכניס את אצבעותיו

חגי ואחיה בני שנה עם הסוס הארוכה בנה

למקומות מסוכנים לשלוף, להכניס ועוד כהנה וכהנה. החרדה לילד שאינו יודע פחד לא עזבה אותי. יום אחד החלטתי ללמדו לקח בל ימחה. הלכנו למוסך של הטרקטורים, הנעתי טרקטור אחד ושאלתי אותו "אתה רוצה לגעת? אבל תדע שזה יכול להיות לא נעים". חגי, למרות האזהרה לא ויתר ונגע במקום שסיקרן אותו. זרם חשמלי חלש ביותר זעזע את גופו. הילד ההמום השתתק וכעבור שניה דמעות עמדו בעיניו. מאז לא העז להתקרב למקורות חשמל מסוכנים ובהחלט הקשיב לי כשהזהרתי אותו שלא לגעת. בבית הספר אמנם לא היה שקדן גדול אך אהב מאוד לקרוא ו"בלע" ספרים ועיתונים בקצב גבוה. משום מה, לפי עצת פדגוג מסמינר אורנים נכנס חגי לכיתה א' בעוד דליה נותרה שנה נוספת בגן הילדים. וכך נמנע מצב שהם ישתייכו לאותה קבוצה.

דליה היתה ילדה יפה - שחרחרת כמו "ציגנקה", עינייה ירוקות שיערה חום כהה, סקרנית ונבונה. כשגדלה הפכה לנערה נאה ורצינית ואיתה יכולתי לדבר גם על עניינים מקצועיים ומדעיים. נהניתי לסייע לה בלימודיה במקצועות הריאליים כאשר נעזרנו במחברות שהיו שמורות עימי מהתיכון. הדמיון לשרה היה ברור ללא ספק, היא היתה שרה קטנה. לפעמים בילדותה היתה שרה אוספת את שיערה בסרט שהתנוסס על ראשה או קולעת לה צמה. בנערותה הייתה מיושבת בדעתה רצינית ואחראית. היא אהבה ללמוד והצליחה בתחום זה מאוד. תמיד היו השגיה גבוהים. דליה למדה ביולוגיה ולימדה את המקצוע בתיכון וכן עסקה בריכוז וניהול במערכת החינוך.

המצב הכלכלי השתפה, הילדים גדלו, אשר כבר היה לחייל ולאחר השירות חזר לקיבוץ. זמן לאחר מכן חגגנו את החתונה הראשונה במשפחתנו. אשר התחתן עם מרגלית.

פרידה מהקיבוץ ומעבר לקרית ים

בתקופה האחרונה בקיבוץ, מצאתי עצמי מתלבט לגבי המשך דרכי. הזמנים השתנו וגם בקיבוץ רווחו תפיסות ודעות שלא התאימו להשקפת עולמי. שרה הייתה שותפה להתלבטות הזאת ובאחת השיחות אמרה: "אריה, גם אני חושבת שהגיע הזמן שנלך לנו לדרך אחרת". "אבל שרה" הססתי, "את יודעת ששנינו כבר לא צעירים ונצטרך להתחיל מחדש ולמצוא גם פרנסה". "אריה, אני סומכת על שנינו, נסתדר. אתה מוכשר ויש לך נסיון רב. יש לך גם ידיים טובות וגם ראש חכם. אני גם אחפש עבודה אעבוד במה שאמצא"

חגי ודליה כילוי 7

”שרה, אני שמח שאת חושבת כמוני, את יודעת שמזה זמן רב אני מוצא כבר את עצמי בקיבוץ. יש כאן אנשים שנהנים על חשבון הציבור והם הסתדרו וקיבלו גם ‘תפקידים’ מכובדים ויש העובדים בזיעת אפם.”

”יש שווים ויש שווים יותר” הוסיפה שרה.

זה מכבר הפסקתי את פעילותי הציבורית. אמנם את עבודתי במפעל אני עושה ברצינות ובמלוא ההנאה, אבל מבחינות אחרות כבר זמן ממושך שאיני מוצא את מקומי.

הודענו בקיבוץ שאנו עוזבים. היו חברים שהדבר בא להם בהפתעה, חלקם סברו שהצעד מוגזם וגם הביעו דאגה לגבי יכולתנו לבנות מחדש את חיינו “בחוף”. רבים ניסו להניא אותנו מהצעד “המסוכן” הזה.

יצאנו ברכוש נאה - פיצוי כספי וצידוד שחושבו באופן הוגן על פי הוותק שלנו. גם על שנת הלימוד שנותרה לחגי לא שילמנו. עברנו לקריית ים בשכנות לאחי אלי. הגשתי מועמדות לעבוד ברפא”ל. בינתיים עבדתי במסגריה פרטית ושרה הוסיפה לפרנסתנו בסריגה.

אשר נשאר בקיבוץ הוא כבר היה חבר משק. חגי הודיע לנו שטוב לו בקיבוץ ואין לו כוונה לעזוב איתנו. אשר הסכים לדאוג לו ולפרוש עליו חסות. דליה הצטרפה אלינו. היא חשבה שטוב לה ללמוד בעיר בבית ספר ממנו תצא עם תעודת בגרות טובה.

אתם יודעים כל ההתחלות קשות. כמי שחי חיים משותפים בקרב קבוצה, במקום שקט וכפרי היה עלינו להתרגל לחיי העיר. אמנם קריית ים לא היתה עיר גדולה וסואנת אך יותר מאשר הקיבוץ. כל אחד חי לעצמו ללא שיתוף לטוב ולרע. התברר לנו שאנו מסוגלים לעבוד ולהתפרנס בכוחות עצמנו. כיוון שלא היו לנו דרישות לשפע ולמותרות הסתדרנו ואפילו חסכנו. כעבור שנתיים קנינו דירה בקריית מוצקין.

דליה למדה בתיכון, במגמה ריאלית והיה עליה להשלים חומר רב ולהסתגל לשיטת לימודים שונה לחלוטין מזו שבה התחנכה בקיבוץ. “צריך לפנות למורים לא בשמם אלא בכינוי ‘המורה’ וגם לכבד את המורה בקימה כשהוא נכנס לכיתה ... אני לא מסוגלת להיות עד כדי כך עירונית” אמרה

דליה. חייכתי ונזכרתי בלימודי בבית הספר בקושיצה והבנתי מה מקורם של המנהגים האלה. אבל דליה מעולם לא איכזה במה שקשור ללימודים, היא למדה ברצינות. בכיתה היו תלמידים טובים ומצטיינים. רבים מהם הגיעו כעולים חדשים מרומניה. דליה עמדה יפה בדרישות והייתה בין התלמידים הטובים בכיתה.

“אריה” פנה אלי אלי אחי בהתלהבות “חברי הטוב הסכים להעסיק אותך במפעל הברגים שלו, יש לו גם שותף ושניהם זקוקים ליכולת הטכנית והנסיון שלך”.

אלי היקר לא הניח לי להיות חסר תעסוקה. הוא כמובן דאג לי. החבר ושותפו הקימו מפעל במו ידיהם. שניהם היו ניצולי שואה. הסחורה שהופקה במפעל היתה טובה והיה לה ביקוש בשוק. התקנתי במפעל ציוד מתאים וחדיש יותר, אף הפעלתי ציוד שהשותפים רכשו קודם לכן והכנסתי אותו לשימוש שוטף. “אריה”, פנה אלי המעסיק “אני מעוניין בעבודתך התורמת למפעל ובידע שלך, מה דעתך להצטרף אלי? להיות שותפי?”

“אכן נהניתי לעבוד במפעל” עניתי לו במחמאה חוזרת, “אך לצערי לא אוכל להשאר איתך. כבר הגשתי מועמדות להתקבל לרפ”א ואם יענו לי בחיוב אעזוב בקרוב”. מופתע התבונן בי האיש “ואני חשבתי שתיאות להמשיך את עבודתך במפעל. דע לך שאיני מבקש ממך דבר מלבד הידע והעבודה המושקעת והרצינית שלך”. צר היה לי לאכזבו אך חזרתי והסברתי לו שברצוני לעבוד ברפא”ל. המקום נראה לי כמקנה ביטחון תעסוקתי במיוחד בגילי “המתקדם” (בן חמישים) מאשר המפעל לברגים. “נו טוב נאנח אני מבין אותך, אבל תדע שאם תרצה לחזור תמיד אקבלך ברצון ובזרועות פתוחות”.

במפעל עבדו פועלים נוספים חלקם מטמרה ומשאר הכפרים הערבים שבסביבה. “אדון אריה” פנה לי אחד מהם באחד הימים בוא תשמע משהו מופלא, הסתכל לכיוון ההוא “צייתתי והפנית את ראשי, אחד הפועלים עמד ליד המכונה, נראה שהוא מדבר או מזמר ואחרים שהקיפו אותו מטים את אוזנם אל מוצא פיו. רעש המכונות מנע ממני לשמוע ולכן התקרבתי גם אני. תהיתי על התופעה המוזרה. והנה כשקרבתי את אוזני איזו נעימות שטפה אותי למרות שהשירה המזרחית המסולסלת שבקעה מגרונו לא היתה המוסיקה המועדפת עלי. הקול נשמע כקולו של הזמיר. “הוא שר

בחתונות, הוא זמר ידוע אצלנו", חייכו אלי הפועלים שבסביבתו. וכך היתה לנו מוסיקה וזמרה בעבודה בהופעה חיה לא מרדיו ולא מקלטות ודיסקים.

אחד הפועלים פנה אלי על מנת שאשדרג את פעילותה של אחת המכונות. לאחר שהכנסתי את השינוי, הוספתי כדרכי שאני מקווה שזה יעבוד. הפועל הביט בי במבט מתפעל "אריה אתה תמיד אומר אותו הדבר ואחר כך אתה מרים משהו מהרצפה ועושה מזה זהב".

רפא"ל

באחד הימים הטלפון צלצל בבית ואני התבשרתי שהתקבלתי לעבודה ברפא"ל. "סוף סוף" נאנחתי אנחת רווחה ... מאוד רציתי לעבוד במפעל המכובד בו יכולתי לתרום מיכולותי וגם להבטיח למשפחה יציבות כלכלית. לאחר הגשת קורות חיים ותחקיר ביטחוני, המתנתי זמן ממושך לקבלתי לעבודה. באותה תקופה רפא"ל התרחב מאוד וקלט עובדים רבים, רובם היו צעירים. אני הייתי "הזקן" שבחבורה אבל למרות גילי נזקקו לידע שלי בתחום מכשירי המדידה.

כאן המקום לציין שהפרויקטים בהם עסקתי היו כמובן סודיים בזמנו וגם כיום אני מעדיף לא לנקוב בשמו המפורש של כלי נשק או פרויקט זה או אחר אשר יתכן שעדיין השתיקה יפה להם.

"כנערה" מספרת דליה "זכורה לי כספת שאבא הביא מרפא"ל ואשר ניצבה אחר כבוד בביתנו בחדר השינה של ההורים". "יש בה חומרים ומסמכים סודיים" אמר אבא. במצחו נראו כמה קמטי חשיבה וכשהוא מביט בנו מהורהר הוסיף "כמובן רק אני יכול לפתוח אותה והקוד הסודי לפתיחת הכספת ידוע רק לי". הוא דיבר בלחש כממתיק סוד כאילו יש בבית מצלמות או מכשירי הקלטה של האויב. אני התיחסתי לאותה קופסת מתכת ביראת כבוד, התהלכתי בקצות האצבעות בסביבתה לפעמים דימיינתי את תוכנה. בעיני רוחי ראיתי דפי שירטוטים, מיני מסמכים המתארים הפעלת מכשירים שונים, נוסחאות מתמטיות ועוד.

מדינת ישראל
משרד הבטחון
בתחן
ת.ד. 339 חרזה

ברצוני לציין בפומם את הרקף של מר אזיקוביץ למעילות ולעבודותיו
במובן של ענינת מפרגנות לבעיות שבניות מורכבות, עזרתו לעולם וכבוד הניכר
מעולה במהבסוס וטכנאים צעירים,
לסיכום מר אריה אזיקוביץ היגו כפי כלל מפעל או כות מלאכה המכבד
את עצמו והגני משליך עליו בכל לב.

כבוד רב
ד"ר ש. ש.
מנחם "יב-תק"

מדינת ישראל
משרד הבטחון
בתחן
ת.ד. 339 חרזה

ליוזמי את מעילותו של מר אזיקוביץ במפעל מזה מספר שנים, מעילותו המפורסמת,
עבודתו הדיוקנית ומעל לכל כושרו הטכני השולב במסיון רב חרטו רבות לפיתוח
הכושר הטכנולוגי של המפעל ולקידום של רבים מהפרויקטים ההנדסיים שלו, מיני
הדיוור אשר הוכנו באחריותו של מר אזיקוביץ יכולים להוות דוגמה ומפתח לכל
פרויקט אחר או במחשבי.

להלן רשימה של כישורים ומיומנויות שכאן ליור כיטוי בעבודתו במפעלנו:

1. במסיון מקצועי רכבני הפרוש על עשרות שנים (אריה מיום לימודיו בג"ס טכני בשנת 1936).
2. ידע בטכנולוגיות חדישות בענף המהכת והגדלת מכונות.
3. בחירת חומרי גלם מתאימים בהתאם לתכונות והירישות במיכנון.
4. מסיון רב במיכנון ציור טכני ומחשבי עזר, ומערכות שניע.
5. ידע רב במיכנון מיידיים ומחשבי ביקורת מורכבים, מיומנות בארגון ובמינה של מפעלי ביקורת, ואכטת המוצר.
6. בקיאות משוטט במקנים בינלאומיים צבאיים ואזרחיים במכניות וכשרטוטנים.
7. ידע בשומות בחומרים פסטיים במחליכי זיור ועריה וניצולם של חומרים כאלה לערכי הכללה והרכבה של גופים בהם מושם דגש על חוזק גבוה.
8. הפעלת צוות עובדים במיכנון ושטטוס, הכנת מכניות עבודה, הנחיות יצרני חוץ בכל השקדור לכיצוד הזכרות.
10. כושר מיקוד על כיצוד מעילותיו כיצוד וביקורת איכות.

- 2 -

100420-1-4-73.4-טר

מחוק מכתב של המנהל על אריה

נראה לי שאמא לא עסקה ביותר מדי הרהורים בנושא ורק הגיבה בבת צחוק ובהומור קל כדרכה: "אריה אם יבוא גנב וידרוש ממני לפתוח את הכספת משום שיחשוב שיש בה אוצרות, לא אוכל לפתוח לו ויתכן ואפגע על לא עוול בכפי... ולשוא".

עסקתי ברפא"ל במדידות שקשורות לאיזון של גופים הנמצאים בתעופה, במסגרת תעשיית הטילים. תחילה הייתי מופקד על הקמת הציוד במכון דוד (כור דני) ולמדתי במהלך השנה הראשונה את הנושאים שעימם הייתי עתיד לעסוק בהמשך. לאחר מכן כשהוקמה יחידה חדשה באתר אחר (סודי!) אשר מסיבות בטיחותיות הוקמה מחוץ למכון, הייתי אחראי על העברת הציוד לשם ולהקמתו. שם שימשתי כראש מדור איזון דינאמי, תפקיד שדרש כמובן אחריות, ידע וניהול צוות. במשך הזמן עסקתי גם בתכנון בתחום הנדסת מכונות - תכנון מתקני עזר להרכבות של כלי נשק וכן עסקתי בהעברה של פרויקטים משלב הפיתוח (תיק שרטוטים) לשלב הייצור. תהליכים אלה כללו גם הדרכה של יצרנים מחוץ לרפא"ל אשר קיבלו את הפרויקטים באמצעות מכרזים.

בעיצומה של מלחמת יום כיפור נוצר צורך דחוף להסב מערכת פצצות ממטוסי מיראז' למטוסי פאנטום. כל היחידה עבדה על הנושא יומם וליל. המצאתי דרך יעילה לסמן את החיזוקים בפאנטום של מערכת זו ובכך סייעתי משמעותית להאיץ את התהליך. על כך הוענקה לי ולשאר אנשי הצוות אות לשבח. בטקס, נאמר לי על ידי הממונה שהעניק לו את האות "אתה יודע על מה אתה מקבל..." בשנה החמישית הוענק לי פרס עובד מצטיין. זה היה פרס שנתי שהוענק מידי שנה לעובד סגל בכיר (מנהל מדור, מנהל מחלקה). הופתעתי כשקיבלתי את הפרס, כיוון שזו היתה הפעם הראשונה שפרס כזה מוענק ליחידה שלנו.

הפרס הוענק לי על ידי נציג של משרד הביטחון וכלל גם סכום כספי (סמלי). "הרגשתי שליבי מלא על גדותיו. אני אריה אייזיקוביץ אשר עזבתי את אירופה כמעט ברגע האחרון בטרם שואה, שהגעתי לארץ כמעט בחוסר כול - עשיתי זאת. ובעיקר הייתי גאה על כך שאני תורם מידיעתי ויכולותי לבטחון המדינה שלי. אני מקווה שאמא ואבא גאים בי במקום בו הם נמצאים".

”על פיתוח אחד שהייתי שותף בו אפשר לספר (הכול היה מאוד סודי). פיתחתי גשרון (גשר קטן) לצבא, ליחידות חי”ר. מדובר על גשר מתקפל שנישא על ידי חייל בודד כמו תרמיל גב וכשמגיעים למכשול (כגון ואדי צר), משליכים אותו ופורסים מעל המכשול וכיתת חיילים על ציודה יכולה לעבור עליו בריצה בו-זמנית. כלומר, זהו גשר חזק מאוד מחד וקל מאוד לנשיאה מאידך.

בהמשך מוניתי לראש מדור הנדסה - המדור כלל צוות שעבד על במספר פרויקטים, רובם עסקו במעבר מפיתוח לייצור.

אריה, אילת וילאבה בתצוגת נשק ביום הצנאות

ועוד אנקדוטה נחמדה. את ארוחות הצהריים למקום העבודה סיפק קיבוץ ניר-עציון. לדעתי הן היו מצוינות אבל רוב העובדים היו מפונקים "וקיטרו" על האוכל.

"אריה, אתה רגיל לאוכל מסוג ירוד, הרי לא אכלת בקיבוץ אוכל ביתי שבושל על ידי אשתך, כקיבוצניקית ודאי אשתך אינה יודעת לאפות ולבשל". היו יורים לעברי חיצו צחוק מהולים בלעג קל. אתם עוד תראו ותטעמו את מאכליה ודברי המאפה של אשתי חשבת? אני עוד אפתיע אתכם. התעלמותי מההערות גרמה לכך שהם חשבו שאכן דבריהם נכונים, שתיקה פירושה הסכמה.

באחד מימי השישי כאשר היה תורי להביא דברי המאפה לעבודה (כך סיימנו את השבוע), העליתי על השולחן הערוך את דברי המאפה של שרה שעליהם אין לי צורך להוסיף מחמאות ושבחים. העובדים ההמומים סכרו בהתחלה את פיהם מרוב תדהמה. אחר הרהיבו עוז "אריה אנחנו מציעים שתורך להבאת העוגה ביום שישי יהיה מדי שבוע". התענגתי על התגובה. חיוך קטן עלה בזויות פי. אמנם לא היתה שם התנצלות רשמית אבל איש מהם לא העז עוד לדבר סרה בשרה שלי.

עבודתי ברפא"ל גרמה לי סיפוק והנאה גדולה. מלבד פרנסה טובה גם הרגשתי גאווה שאני תורם למדינה מידיעותי וכישורי.

נכדים ונינים

"הפכתם לסבא וסבתא" בישר לנו אשר כשהוא קורן מאושר ושמחה, "זה בן" הוא הודיע בהתרגשות. היינו גאים ביריב נכדנו הראשון. רק מי שיש לו נכדים יכול להבין את האושר וההנאה. ציפינו לנכדים נוספים והם אכן הגיעו. אצל אשר נולדו נוספים, גם אצל דליה ובהמשך אצל חגי.

דליה שירתה כקצינה בצבא, שם הכירה את איליה מקיבוץ דן שאת הוריו זכרנו מהתקופה בה שהינו שם. הם נישאו ונולדו להם שלושה ילדים. חגי שסיים את שירותו הצבאי חזר לקיבוץ והכיר את דיאנה שעלתה מארגנטינה ולהם נולדו שלושה ילדים. בסך הכל יש לי תשעה נכדים וכיום יש לי 5 נינים ושתיים בדרך.

יציאה לגימלאות והמעבר לכרמיאל

"ליויתי את פעילותו של מר אייזיקוביץ במפעל... פעילותו המסורה, עבודתו הדייקנית, וכושרו הטכני תרמו רבות לפיתוח הכושר הטכנולוגי של המפעל ולקידום של רבים מהפרוייקטים ההנדסיים שלו. תיקי הייצור שהוכנו באחריותו של מר אייזיקוביץ יכולים להוות דוגמא ומופת לכל פרויקט אזרחי או בטחוני. ברצוני לציין במיוחד את הדחף של מר אייזיקוביץ לפעילות ויצירתיות במובן של מציאת פתרונות לבעיות טכניות מורכבות, עזרה לזולת וכושר חניכה מעולה למהנדסים וטכנאים צעירים. לסיכום מר אייזיקוביץ הינו נכס לכל מפעל או בית מלאכה המכבד את עצמו והנני ממליץ עליו בכל לב". על החתום

ועוד כהנה וכהנה נכתב במכתב אותו קיבלתי עם פרישתי מרפא"ל, ע"י מנהל היחידה שבה עבדתי.

בהגיעי לגיל 65 (גיל פרישה לגברים בעבר) לאחר חמש עשרה שנות עבודה, אושרה לי שנת עבודה נוספת ואחריה פרשתי. רציתי מאוד להמשיך בעבודתי. הרגשתי שאני במלוא כוחי ועדיין יכול לתרום. בכל מעשה ידי הוכחתי שיש לאל ידי להתגבר על הקשיים, אבל לחוקים הנוקשים השרירותיים והבירוקרטיה, להם לא יכולתי. היה עלי לפרוש. זה היה אחד מהפעמים שהרגשתי חסר אונים. כוחות חזקים ממני הכניעוני.

דליה הציעה לנו לעבור לכרמיאל. כך נהיה קרובים אליה לאיליה ולנכדים. אם כי התרחקנו גיאוגרפית מהקיבוץ שם גרים עדיין אשה, חגי ומשפחותיהם. ילדיה של דליה הרבו לשהות אצלנו וראו בביתנו את ביתם השני. אנחנו נהנינו מחברתם של הנכדים. קיבלנו אותם באהבה שיחקנו והעסקנו אותם. ושרה כמובן בשלה להם ממטב מטעמיה כשהם נהנים לסייע בידה. ילדיהם

של אשר וחגי היו מגיעים אלינו בחופשות ובילו אצלנו מספר ימים. מבחינה כלכלית היינו מסודרים יחסית והצלחנו גם לחסוך ואף לסייע לילדינו ולנכדינו. סייענו על פי הצורך וראינו חשיבות רבה בתמיכה בכל אחד שרצה ללמוד מילדינו או נכדינו. האמנו שהשכלה ומקצוע הם מפתח להצלחה.

צ'ורה, נעם, איילת ויואב (טיול בהרי הצ'ולו)

צ'ורה ואילנה

חזי, זיאנה, אחי, אריאל ויאיר

אריה ויואב

צוהר ונאם

הננים מאיה, כואי וליא

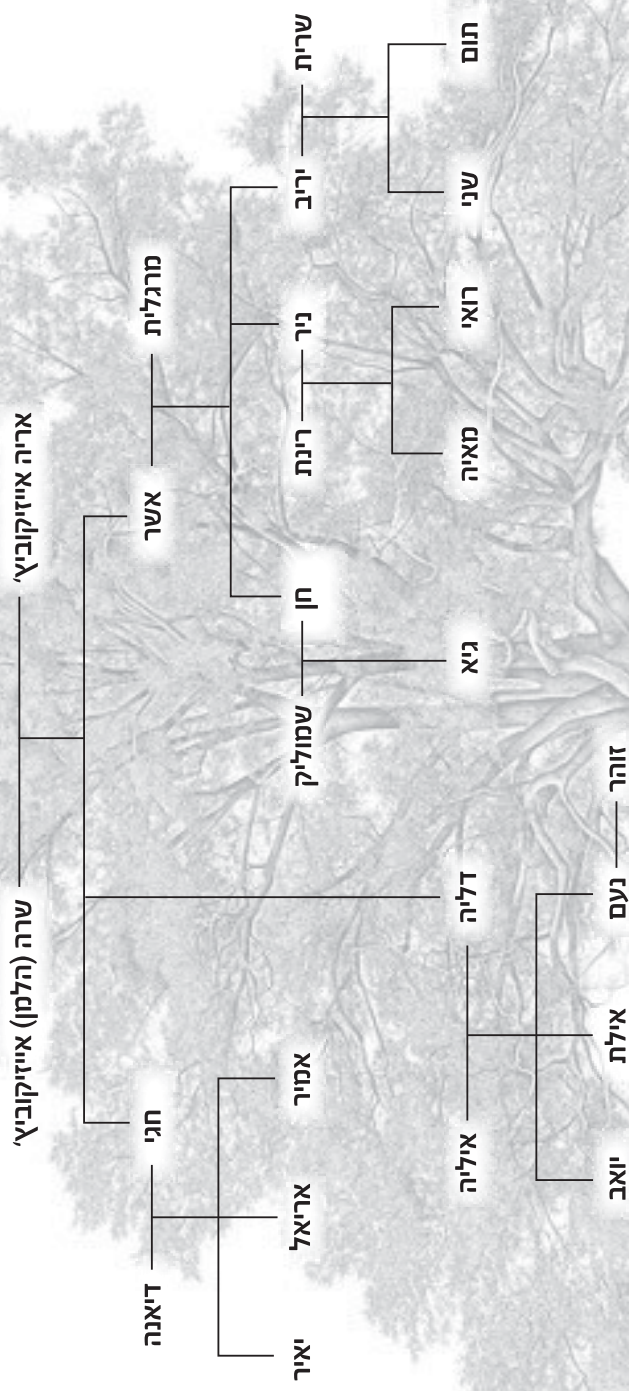
עברו השנים ואנחנו הזדקנו. בשנותינו האחרונות בכרמיאל חיינו בשקט ובשלוה. למרות כמה בעיות בריאותיות כרוניות בריאותה של שרה הייתה טובה. בשלב מסויים החלה בריאותה להתדרדר והיא אושפזה מדי פעם בבית החולים בנהריה. היא נשארה צלולה עד יומה האחרון, לא התלוננה ואף השתדלה לבצע חלק מעבודות הבית. לפני שנתיים בגיל 89 שנה היא נפטרה.

זוגות הנשואים שנים רבות באושר הופכים לחלק בלתי נפרד איש מרעהו. הרגשתי כאילו חלק ממני נלקח. נותרתי באלמנותי ואני בן 90. איך יראו חיי ללא שרה? היה ברור לשנינו שיתכן ויום יבוא ואחד מאיתנו ילקח והשני יצטרך להמשיך לבד. אבל כאשר הרגע מגיע, קשה מנשוא להתרגל לעובדה זאת ולהסתגל אליה. אינני לבד, אבל אני בודד. אני חי כשזכרונות נעימים סובבים אותי. לאחרונה אני מרגיש כמו תקליט שהשמיע הרבה דברים וכעת המחט מסתובבת על ריק היא הגיעה לסוף אין יותר מה להשמיע.

עומדים מימין: דן, שחליק, יריב, שרית, ניר ורית
 אפניהם עומדים מימין: יאיר, שרה ואריה
 יושבים מימין: מרגלית עם תום ונני ואשר

משפחת אייזקוביץ

ליוויתי את כתיבת הספר על קורות חייו של אבי, על ידי סמדר וייצמן, לאורך כל הדרך. החל בפגישות בהן הוקלטו דבריו, המשך בקריאת כתב ידה של סמדר בשלבים השונים, בצירוף דברי לגבי ההיבטים המקצועיים של עבודתו וכלה באיסוף התמונות והמסמכים שצורפו לספר והבאתם לדפוס.

מרבית התכנים היו ידועים ומוכרים לי מסיפוריו של אבא לאורך השנים ובכל זאת, נעשה סדר בדברים הן מבחינת הרצף הכרונולוגי והן מבחינת החשיבות שלהם.

סמדר שבחרה לספר את סיפורו של אבא בגישה של יצירת סיפור סביב שלד העובדות והנתונים "היבשים", העניקה באופן כתיבתה, חיות ועניין לקורות חייו והנאה לקורא אותם.

עם זאת, הספר נכתב בגוף ראשון, כלומר אבא הוא הדובר בו ועל כן חסרים דברי שבח והערכה אשר מטבע הדברים לא יאמרו מפיו, בבחינת "אין הנחתום מעיד על עיסתו". במידה שלא השתמע מתוך הספר, אומר כמה דברים מפורשים לגבי אבא: תכונותיו הבולטות הן יושר, חוכמה וענווה רבה. על אלה נוספות חריצות, יסודיות והתמסרות לעבודה.

על יושרו ונדיבותו במסגרת המשפחה ואף מחוץ לה שנעשו בצניעות ובענווה, נוכל רק אנו, בני המשפחה הקרובים, להעיד. את עמדותיו לגבי עניינים חברתיים ופוליטיים אפיינו נאורות וסובלנות. חוכמתו ניכרה הן במעשיו, בעבודתו ואף בעמדותיו לגבי ענייני העולם והשעה.

ילדי זכו ממנו לשיחות, הסברים ופעילויות בתחומי המדע והטכנולוגיה ואף אני נעזרתי בו בימי התיכון והאוניברסיטה ואף בהמשך, בבירור סוגיות שונות.

על אלה נוספו צניעות וענווה והסתפקות במועט. אבא לא התהדר במעשיו, לעיתים אף המעיט בערכם ולא ציפה לכך מזולתו.

משחר נעוריו הוא היה פעיל בתנועת השומר הצעיר והשקפת עולמו הינה ציונית וסוציאליסטית. בתנועה בקושיצה ובבודפשט הוא היה פעיל ומילא תפקידים שונים. עם עלייתו לארץ והצטרפותו לקיבוץ, הוא עזב את "העסקנות" והתמקד בעבודה. עבודה ויצירה הן, על פי השקפת עולמו, המפתח לבניין המדינה. לא פחות חשובה מכך, היא חברה צודקת, כלומר סוציאליסטית, בה הוא מאמין עד עצם היום הזה. ואחרונה חביבה היא שותפותו רבת השנים עם אימא ז"ל, שותפות של מחויבות, כבוד והערכה הדדיים. המשפחה - הילדים הנכדים והנינים - הייתה בראש מעייניהם.

אבא ואימא נרתמו לסייע ולתמוך בכל אחד מבני המשפחה על פי הצורך. אבא ממשיך בכך גם היום ברוחב לב מבלי לבקש דבר בתמורה.

דליה (אייזיקוביץ') לוי

